

Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936 - 1939)

Francesc Forn i Salvà

Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936 - 1939)

Francesc Forn i Salvà

© FRANCESC FORN I SALVÀ

© AJUNTAMENT D'ARENYS DE MUNT

Edita: Ajuntament d'Arenys de Munt

Disseny gràfic: papyrusdisseny.com

Gestió editorial: Carles Sàiz

1a edició: abril 2007

Impressió: Nova Impremta 3

Dipòsit legal: B-22.421-2007

Fotografia coberta: Relleu decoratiu d'una font, a can Delàs

*I allò que pogué ser prat d'infinít idil·li
pel plural heretatge de generacions,
fou la polsosa ruta de l'èxode i l'exili:
sense llum, sense amor, sense horitzons...*

Domènec Perramon. HISTÒRIA ENCESA

Presentació

La guerra civil del 1936-39 fou el primer conflicte bèl·lic en que apareix la necessitat de traslladar un gran nombre de persones davant del perill que representen els combats per a la població civil.

La situació que visqué el nostre poble fou molt semblant a la d'altres indrets que hagueren d'acollir refugiats de diverses zones de l'estat espanyol, sobretot infants, dones i vells i que hi restaren fins al final de la guerra.

Com tants d'altres, l'Ajuntament del moment, en fase de reorganització interna ocasionada per l'esclat del conflicte bèl·lic, es va veure en l'obligació de satisfer les necessitats, sobretot alimentàries i sanitàries, de les diferents colònies de refugiats i va haver de resoldre una situació sense precedents i per a la qual no es disposaven dels mitjans econòmics i materials necessaris.

En Francesc Forn recull en aquest Full Arenyenc de Cultura les dificultats que suposa per a les autoritats locals i per a la gent d'Arenys de Munt la presència de refugiats que vingueren sobretot de tres indrets de la geografia espanyola: Astúries, Madrid i el País Basc i com aquests no acabaren mai de barrejar-se entre la gent del poble que mirava amb recel unes persones vingudes de fora, amb una llengua, costums i uns hàbits culturals diferents, que vivien precàriament però que al mateix temps feien perillar l'escassetat d'aliments que patia la població.

Amb aquest nou Full es dona a conèixer una part de la història del nostre poble poc coneguda i explicada, bàsicament per la poca relació que tingueren els habitants dels nostre poble amb les colònies de refugiats i pels pocs testimonis orals d'aquesta trista etapa que s'han pogut recollir. Una part de la nostra història s'ha

pogut explicar gràcies a la conservació dels llibres d'actes de l'Ajuntament en temps de guerra i avui es troben dipositats a l'Arxiu Històric Municipal.

A través de la lectura d'aquestes pàgines podrem també descobrir les experiències curtes però pedagògicament reeixides que suposaren les colònies infantils organitzades pel govern basc a Can Dorca i Can Delàs de Torrentbó, en un intent de protegir els infants del horrors de la guerra.

Al marge de la informació escrita que s'ha pogut trobar, de ben segur que n'hi ha tota una altra, la que s'ha explicat en veu baixa a moltes llars del nostre poble que acolliren, en l'ampli sentit de la paraula, a persones que fugien dels bombardejos que patí Barcelona i que agraïren la generositat i la solidaritat de les nostres famílies.

Aquest és un Full que vol ser testimoni d'una etapa viscuda pel nostre poble i pel nostre país, una etapa que hauríem de tenir ben present per tal que no es repetís mai més.

Núria Fontbona i Missé
Regidora d'Educació i Cultura

Introducció

El tema dels refugiats i desplaçats a Catalunya al llarg de la guerra de 1936 a 1939 ha estat un tema poc treballat pels estudis històrics. En les recerques sobre el conflicte bèl·lic han predominat els treballs sobre les operacions militars, la repressió durant i després de la guerra, el nombre de baixes, l'evolució política en els dos bàndols... Darrerament, però, la importància demogràfica, social i econòmica dels refugiats ha estat posada de relleu gràcies, sobretot, a dos magnífics estudis sobre el tema: el llibre de Joan Serrallonga, *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. 1936-1939* (Barcelona: Base, 2004) i, per als refugiats bascos, l'obra de Gregorio Arrien i Iñaki Goigogana, *El primer exili dels bascos. Catalunya 1936-1939* (Barcelona: Fundació Sabino Arana, Fundació Ramon Trias Fargas, 2001). Les seves aportacions han estat fonamentals en l'elaboració d'aquest treball sobre els refugiats i evacuats a Arenys de Munt.

La problemàtica dels refugiats arreu del món és un tema de dramàtica actualitat, que hem viscut i vivim diàriament a través dels mitjans de comunicació: bosnians, kosovars, saharauis, Darfur (Sudan), iraquians... Els 21'1 milions de refugiats que l'ACNUR calculà per a l'any 2001, han quedat àmpliament superats en els nostres dies.¹ El drama dels refugiats a la Catalunya en guerra superà en nombre de refugiats i desplaçats molts del conflictes encara oberts als nostres dies. El milió de refugiats que hi havia a Catalunya cap al final de la guerra, el desembre de 1938 i gener de 1939, constituí una de les pitjors crisis humanitàries ocasionat per l'avanç del nazisme i el feixisme a Europa abans de la Segona Guerra Mundial.

La definició de refugiat de guerra la donà la mateixa Generalitat en el Decret de Presidència de la Generalitat de 14 d'agost de 1937:

«tindran la consideració de refugiats de guerra, als efectes de llur assistència per la Generalitat de Catalunya, aquelles persones que, sense ésser combatents o barons sans majors de vint anys i menors de quaranta cinc, hagin hagut de canviar de residència per causa de la present guerra, no siguim hostils al règim, estiguin mancats de mitjans de subsistència i no estiguin acollits per altra persona de llur família o amistat»². Catalunya, el Maresme i Arenys de Munt es veieren en l'obligació d'acollir un nombre creixent de persones i pogueren mostrar, ja des de l'arribada de les primeres onades de refugiats, la seva solidaritat amb els nouvinguts, així com les noves mesures que intentaren solucionar els gravíssims problemes que aquest fet comportava.

Des dels primers moments de l'esclat del conflicte i al llarg de l'evolució de les operacions militars, es presentaren en els pobles de Catalunya cinc situacions diferents referides als refugiats i desplaçats:

1. Els grups de nens i nenes que, en estades escolars d'estiu, quedaren atrapats a la població d'estiueig atès que el seu poble o ciutat havia quedat sota el control dels militars revoltats. Aquest fou el cas dels seixanta-cinc nens i nenes, fills de treballadors de la Companyia Telefònica, de Saragossa, que quedaren atrapats a Arenys de Munt a l'esclatar el conflicte.

2. Els evacuats dels primers fronts de guerra, sobretot de Madrid i d'Andalusia, que començaren a arribar a Catalunya ja els mesos de juliol i agost de 1936. Foren assistits a Barcelona atès el seu reduït volum.

3. Els refugiats procedents de les zones que anaven essent ocupades per les tropes franquistes. La seva arribada seguí el ritme de les operacions militars (País Basc, Santander, Astúries, Màlaga...). Foren onades massives de refugiats que hagueren de ser escampats pels pobles catalans.

4. Les Colònies Escolars, creades per tenir cura dels infants i allunyar-los dels horrors de la guerra. Les Colònies foren nombroses en tot el Maresme.

5. Nombroses persones, sobretot dones i nens que, fugint dels intensos bombardeigs que patia Barcelona, cercaren refugi en les

poblacions properes a la capital, ja des dels primers mesos de 1937. En aquest sentit, el Maresme gaudí d'una situació privilegiada, ja que els pobles de l'interior de la comarca quedaren a resguard de les bombes i, d'altra banda, la seva proximitat a la capital va permetre que els refugiats no perdessin el contacte amb els familiars que s'havien quedat a la ciutat comtal. El mateix president del govern espanyol, Juan Negrín, per allunyar-se dels bombardeigs que massacraven Barcelona, fixà una de les seves residències al castell de Can Jalpí, a Arenys de Munt, des que el seu govern s'instal·là a Catalunya, la tardor de 1937.

Amb l'escassa documentació que hem pogut trobar sobre uns fets d'una durada tan breu (uns mesos), viscuts pels mateixos protagonistes com excepcionals i transitoris, hem mirat de refer el món del refugiats i desplaçats a les nostres contrades. De l'estudi, en destacaria dos aspectes que ofereixen una certa peculiaritat als refugiats d'Arenys de Munt: primer, les Colònies Escolars de Can Delàs i del Mas Dorca, aquesta darrera presentada com un model educatiu exemplar que intentà implantar el govern basc; segon, el testimoni de Begoña López, nena basca refugiada, que arrelà al poble d'acollida, tot un exemple que enmig de la desesperació també pot aparèixer l'esperança.

Globalment, mirant enrera damunt d'aquell període convuls i tràgic, sobresurt el patiment i la desesperació dels refugiats, dones, nens i gent grant, expulsats de la seva terra per la intolerància i el feixisme.

1. Els fronts de guerra i els refugiats

El fracàs a Catalunya del cop d'Estat militar contra la República, va originar que el nostre país esdevingués una zona de reraguarda, allunyada dels fronts de guerra i que, com a tal, acollís totes menes de refugiats des de les primeres setmanes del conflicte. Primer varen ser les persones que fugien dels pobles i ciutats que van passar a formar part de la primera línia del front de guerra. Després, l'avanç de les tropes franquistes va marcar el ritme de les fugides massives de població. La gent marxava atemorida a causa dels terribles i cruels bombardeigs que massacraven la població civil, convertida en objectiu de guerra. La por a les barbaritats comeses pels feixistes contribuï també a la fugida de famílies senceres cap a zones considerades més segures. Per últim, la manca de queviures que afectà de forma despietada i progressiva la zona republicana, contribuï al trasllat massiu de població.

La gran majoria de refugiats eren gent gran, dones i nens. El volum de refugiats a Catalunya es mou a l'entorn d'unes xifres que han estat utilitzades habitualment pels historiadors: 300.000 refugiats l'any 1936, 700.000 refugiats l'any 1937 i més d'1 milió de refugiats cap al final de la guerra.³ Als nombrosos refugiats que hagué d'acollir cada població, caldria afegir-hi els militars amb les seves famílies, sobretot des dels mesos anteriors a la Batalla de l'Ebre, els funcionaris de l'Estat, els cossos de seguretat i, en els pobles petits, nombroses persones que fugien dels bombardeigs a que eren sotmeses les grans ciutats.

L'arribada de refugiats vingué marcada per l'evolució dels fronts de guerra:

L'any 1936, ja els mesos de juliol i agost, arribaren els primers refugiats procedents de Madrid, d'Aragó i d'Andalusia. El seu

nombre era reduït i foren acollits per sindicats i partits polítics (CNT, ERC, Socors Roig Internacional del POUM, centres d'ajut dels quàquers...). El mes de setembre, la caiguda d'Irun i de Sant Sebastià en poder dels franquistes motivà una primera onada de refugiats bascos. El mes d'octubre, d'altra banda, arribà al port de Tarragona un vaixell amb uns 1500 refugiats extremenyas.⁴ Al llarg dels mesos de novembre i desembre, coincidint amb l'ofensiva sobre Madrid, es portà a terme l'evacuació de la capital de l'Estat. L'arribada de nombrosos refugiats procedents de Madrid, obligà la Conselleria de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat, organisme que havia coordinat l'atenció als refugiats i, sobretot, el Comitè Central d'Ajuda als Refugiats (CCAR), a plantejar-se la necessitat de repartir els refugiats, atesos fins aquell moment a Barcelona, per totes les poblacions catalanes.

L'any 1937, la caiguda de Màlaga el mes de febrer, comportà una nova onada de refugiats. Des del mes d'abril fins al mes d'octubre, la caiguda de tot el nord peninsular en poder dels franquistes (Bibao fou ocupada pels feixistes el mes de juny, Santander caigué el mes d'agost i, el mes d'octubre, Astúries passava a mans franquistes) portà cap a Catalunya un volum molt important de refugiats que es van repartir per nombrosos municipis. El govern basc, instal·lat a Barcelona des del mes d'octubre de 1937, dedicà bona part dels seus esforços a assistir econòmicament els seus refugiats. El mes d'agost fou creat el Comissariat d'Ajut als Refugiats, organisme que a partir d'aquells moments dedicaria els seus esforços a atendre tots els refugiats. D'altra banda, les operacions militars per recuperar la ciutat de Terol per part de l'exèrcit republicà provocà, el mes de desembre, una important evacuació de la ciutat.

L'any 1938, la intensificació de les operacions militars comportà un increment progressiu del nombre de refugiats. Donat que l'exèrcit franquista començà a ocupar el territori de ponent de Catalunya, els refugiats foren majoritàriament catalans. El 26 de març, Fraga va ser ocupada pels feixistes i el 4 d'abril queia Lleida. El desenllaç negatiu per a l'exèrcit republicà de la Batalla de l'Ebre

Refugiats de Terol. Desembre de 1937. Comissariat de Propaganda. ANC

(juliol-novembre de 1938) portà a una ocupació ràpida de Catalunya. El 15 de gener de 1939, els franquistes entraven a Tarragona, el 26 de gener ocupaven Barcelona i el 4 de febrer queia Girona. Unes 500.000 persones creuaren la frontera francesa per emprendre el camí dolorós de l'exili.

Molts dels refugiats s'encaminaren cap a la frontera. Altres, cansats de deambular, restaren a l'espera, en les seves poblacions d'acollida, de l'ocupació feixista i de les decisions que les noves autoritats prenguessin sobre les seves vides. La majoria de nens de les Colònies Escolars foren traslladats, en unes jornades caòtiques i dramàtiques, cap a la frontera amb França. Fou un dels darrers intents desesperats d'allunyar els nens de la influència del feixisme espanyol.

2. Els refugiats de guerra al Maresme

2.1 Evolució del nombre de refugiats

El mes d'octubre de 1936 començaren a arribar els primers refugiats, bàsicament dones i criatures, procedents de Madrid, d'Andalusia, d'Extremadura, i del nord peninsular. Alguns d'ells arribaren a Mataró, Tiana, Dosrius, Canyamars i Canet. A més de la feina desenvolupada pel Comitè Central d'Ajuda als Refugiats, des del mes d'octubre de 1936 es posaren en funcionament Comitès Comarcals d'Ajuda als Refugiats. A final de 1936, l'evacuació de Madrid portà a Catalunya uns 50.000 madrilenys. Mols anaren a parar al Maresme i, a partir d'aquells moments, cada poble disposà de la seva Colònia madrilenya.

La segona vinguda massiva de refugiats tingué lloc els darrers mesos de 1937, motivada per la caiguda del nord peninsular en

Menjadors infantils a Caldes d'Estrac. Comissariat de Propaganda ANC

mans de l'exèrcit franquista. Prop de 100.000 persones, la majoria bascos, però també de Santander i d'Astúries, fugits a França, hagueren de travessar altre cop la frontera cap a Catalunya, atesa l'ordre del Ministeri de l'Interior francès que ordenava la repatriació urgent dels refugiats que estaven a càrrec de l'Estat. L'Informe de Manuel de Irujo tramès al lehendakari José Antonio Aguirre, el 16 de maig de 1938⁵, dona notícia del nombre de refugiats bascos als pobles de Catalunya, al marge de les Colònies infantils, quantitat que es mantindria força estable fins a l'èxode del gener de 1939. Per al Maresme, d'acord amb l'Informe, el nombre de refugiats bascos era el següent: Alella: 205, Arenys de Mar: 523, Argentona: 80, Calella: 437, Caldetes: 67; Canet de Mar: 81, Llaveneres: 40, Malgrat de Mar: 285, El Masnou: 174, Pineda de Mar: 236, Sant Pol de Mar: 96, Premià de Dalt: 56, Premià de Mar: 142, Tordera: 145, Vilassar de Dalt: 237 i Vilassar de Mar: 269. Tot i que l'Informe no ho esmenta, sabem que a Arenys de Munt hi havia uns 50 refugiats. La quantitat global fou de 3123 refugiats bascos.

Joan Serrallonga ha calculat el volum global de refugiats al Maresme i la seva evolució al llarg del conflicte. Aquestes quantitats són, tal com ell mateix esmenta, valors mínims ja que una munió de persones transitava sense cap mena de control pel territori.

	XII/1936	IV/1937	XII/1937	VIII/1938	XII/1938
Refugiats	1388	2471	5156	8500	7259

Els 8500 refugiats corresponents al volum màxim, l'any 1938, representen un 8'5% de la població del Maresme, que pujava 100.267 habitants l'any 1936. Si tenim en compte, però, el gran volum de població no controlada, proposaríem un volum global de població refugiada que oscil·laria entre el 8'5% i el 10% de tota la població de la comarca.

Els refugiats foren allotjats, en la majoria d'ocasions, en edificis procedents de congregacions religioses (convent de les Germanes Josefines a Premià de Mar, Escolàpies i Presentació a Arenys de Mar, col·legi de Pares Escolapis i convent de Pares Agustins a

Calella, Salesians, Serventes de Maria i la Coma a Mataró...) o bé en edificis incautats, ja que els seus propietaris havien estat declarats desafectes a les noves autoritats revolucionàries. El fet de ser repartits en cases particulars fou també força habitual.

2.2 Les Colònies Escolars

La creació de les Colònies Escolars tingué com a objectiu allunyar els infants de les zones de guerra i internar-los en centres educatius en les millors condicions possibles. L'ajuda humanitària cap als més petits va ser un dels terrenys en el qual més s'hi van implicar tant els governs de diferents països, com diverses organitzacions internacionals.

Una de les primeres residències infantils fou la de Valldemia, a Mataró, que acollí uns 225 infants procedents de Madrid⁶. La de Caldetes, creada a començament de 1937, albergà uns 100 infants. A Argentona, la colònia Espartaco (Can Garí), a càrrec de la CNT/FAI, es feu càrrec d'un centenar de nens de Madrid i de Màlaga⁷. A

Menjadors infantils a Caldes d'Estrac. Comissariat de Propaganda ANC

Can Wertheim, Teià, Colònia Escolar a càrrec del govern suec

final de 1937, una nova colònia infantil a Arenys de Munt (Can Delàs, a Torrentbò), amb el suport del govern australià, acollí uns 80 nens i nenes asturians. L'arribada dels refugiats bascos va multiplicar el nombre de centres infantils i va omplir els ja existents. La residència de Caldetes, des del juny de 1938, acollí a més de 200 infants. A Torrentbò el govern basc inaugurarà la Colònia escolar del Mas Dorca, amb el suport del Casal Català de Buenos Aires; també s'incrementà el nombre de residents a Can Delàs, fins a arribar entre ambdues colònies, als 280 nens i nenes. El març de 1938 foren inaugurades a Arenys de Mar les colònies Donòstia, Bilbao i Iruña, també a càrrec del govern basc, amb uns 300 menors. Aquell mateix mes de març, el govern suec sol·licitava i es feia càrrec de la colònia infantil de Can Wertheim, a Teià, el que seria conegut com a Hogar Sueco-Catalán. A Mataró, a l'edifici de la Coma s'hi instal·là la guarderia Elieselott Hermann, amb uns 110

infants, a càrrec del personal sanitari de les Brigades Internacionals. El desenllaç de les diverses operacions de guerra, comportà un increment progressiu del nombre d'infants refugiats a Catalunya. El mes d'abril de 1938 s'obria una nova colònia a Llavaneres, amb uns 170 infants. El mes d'agost de 1938 era inaugurada una colònia a Cabrils, amb uns 50 infants. A Arenys de Munt, aquell mateix mes d'agost, l'ambaixada de Mèxic inaugurava la colònia de Can Boter. Una nova colònia infantil a Argentona funcionà els darrers mesos de guerra, des del novembre de 1938, amb una vintena de menuts.

Des del mes de gener de 1938 podem conèixer el nombre de nens i nenes assistits en Colònies Escolars d'Assistència Infantil gràcies als Expedients del Departament de Finances de la Generalitat de Catalunya, que subvencionava amb dues pessetes diàries cada infant refugiat⁸. Per a la província de Barcelona trobem les dades següents:

	I/38	III/38	V/38	VII/38	IX/38	XI/38	XII/38	I/39
Arenys de Munt (Torrentbò)	80	226	261	277	285	278	270	270
Barcelona (R. Elisenda)	233	286	296	271	291	300	288	290
Caldetes	99	139	174	211	215	228	220	225
Pins del Vallès (Sant Cugat)	31	31	31	33	33	35	35	35
Rubí	109	109	113	112	113	126	126	126
Llavaneres			166	168	164	196	176	175
Cardedeu			76	122	118	117	116	146
Ripoll				123	171	174	166	166
Caldes deM.					88	88	93	93
Cabrils					27	47	53	51
Vilamajor					13	20	19	29
Alt Montseny					53	57	57	58
Argentona						20	22	22
Barcelona (Catalunya)							91	101
Barcelona (Ganduxer)							34	78
Palautordera							41	41
Castellbisbal								22

El funcionament d'aquestes colònies escolars en els aspectes organitzatius i educatius es pot qualificar d'exemplar en uns moments de greus dificultats i mancances de tota mena provocades per la situació de guerra.

Infants de la Colònia Escolar de Caldetes. Comissariat de Propaganda. ANC

2.3 Dificultats econòmiques i sanitàries

El cost econòmic de l'atenció als refugiats fou extraordinari. El seu manteniment incloïa tant el menjar, com la roba, les medicines, l'oci, la recerca de feina, l'educació dels fills... Les dues pessetes diàries per refugiat i per dia que oferia la Generalitat per cobrir aquestes necessitats suposaren un cost enorme que l'obligà a sol·licitar diversos crèdits. Per als ajuntaments, enmig de la difícil situació econòmica creada per la guerra, suposà una despesa a la que sovint es veié incapaç de fer front. El mes de novembre de 1937, Josep Torrents, alcalde d'Arenys de Mar exposava que «han vingut uns tres cents refugiats procedents del nord d'Espanya, cosa que havia atès un caràcter de tanta gravetat que la seva solució escapa a les nostres forces, majorment si hom té en compte la desesperada situació econòmica d'aquest municipi»⁹

D'altra banda, els municipis es veieren també amb l'obligació d'aconseguir menjar per als funcionaris i comandaments de l'exèrcit republicà, juntament amb les seves famílies, repartits en

cases particulars. Alguns pobles hagueren de fer front a la instal·lació dins del seu terme de Camps d'Instrucció de Reclutes (CIR núm. 2 a Arenys de Munt), amb un augment de població d'entre 500 i 700 persones. També algunes localitats rebieren unitats del Cos de Carrabiners que passaven a engruixir el volum de població.

Tot plegat ocasionà una escassetat de recursos alimentaris crònica i progressiva. Les disposicions del ajuntaments, que prohibien la tramesa de productes alimentaris fora del municipi, sovintejaren a partir de 1937. A mitjan d'aquell any, alguns consistoris varen patir la protesta, aparentment espontània, de manifestacions de mestresses de casa que reclamaven aliments. A Arenys de Mar, el juny de 1937, les dones assaltaren el Comitè de Proveïments. Les Memòries de Jacint Arxer mostren la gana, la fam, com un tema recurrent, sempre present en cada apartat i capítol de la seva narració¹⁰.

La preocupació per les condicions higièniques i sanitàries dels refugiats fou permanent. Les condicions en les que arribaven no eren pas les millors, després de llargs desplaçaments, sense una alimentació adequada i amb la tensió de la fugida. Els refugiats del sud arribaven malalts de sarna, tracoma i tuberculosi¹¹. Els infants rebieren l'atenció prioritària. El xarampió, la diftèria i l'escarlatina foren les malalties més freqüents entre els més petits¹²; el tifus i la verola, sovint amb un desenllaç fatal, també infectaren els més febles. A final del 38 es donaren brots de tifus a Sant Pol i a Mataró. Tot i que es veieren desbordats en nombroses ocasions, mancats de la mínima infraestructura hospitalària, les autoritats locals s'abocaren en l'aspecte sanitari, la majoria oferint el servei del metge, les medicines necessàries i l'atenció d'infermeres en locals improvisats (en la majoria de poblacions les germanes josefines continuaren com a infermeres). A Premià de Mar s'arribà a inaugurar un centre hospitalari amb l'objectiu d'atendre els refugiats¹³.

La necessitat d'atendre els ferits de la llarga Batalla de l'Ebre portà a instal·lar nombrosos hospitals militars en indrets que havien

Grup de nens a la platja de Caldetes. Comissariat de Propaganda. ANC

estat ocupats per refugiats. A Mataró foren habilitats hospitals als Salesians i a Valldemia; la Cartoixa de Montalegre fou ocupada per militars invàlids... Refugis, albergs, colònies, escoles..., foren destinats als ferits de l'Ebre a totes les poblacions del Maresme.

2.4 Relacions amb la població local

La manca de queviures va ocasionar que les relacions amb els refugiats fossin tibants i, en alguns moments, provoquessin situacions de rebuig per part de la població local. Sovint la gent dels pobles veia els refugiats com persones estranyes que agreujaven la misèria que es patia en aquells moments. L'ajut que rebien els refugiats de diferents organitzacions també els feu centre de crítiques. Escrivia Jacint Arxer a les seves Memòries, comentant les mancances de tota mena, que «és impossible viure així. En canvi, als refugiats i als directius no els falta res». També es vivia com un greuge el fet que algun refugiat, emparat per la seva organització política, aconseguís una feina, ja fos de neteja o d'oficinista a l'ajuntament. A mitjan de 1937, alguns consistoris maresmenecs acordaren fer crides entre la població, amb amenaces que qui es negués a acollir refugiats seria considerat feixista. Altres vegades, les penoses condicions del seu allotjament, en locals que

no reunien les mínimes condicions higièniques va provocar que algunes persones es queixessin de la brutícia i la poca higiene que es manifestava entre els refugiats. En una nota de l'Ajuntament de Barcelona s'afirmava que els refugiats «estan en un estat de depressió moral que els fa propers a tota mena de passions i rebel·lies»¹⁴; cal tenir present aquest fet per entendre certes reaccions dels refugiats sotmesos a mancances de tota mena, en condicions extremes de penúria i de patiment emocional.

Les situacions de rebuig, però, no poden amagar l'enorme esforç de solidaritat que es va dur a terme amb els refugiats, tant per part de les persones com de les institucions, en unes condicions molt difícils, de progressiva misèria a causa de la manca d'aliments i de l'evolució negativa de les operacions militars.

3. Els refugiats de guerra a Arenys de Munt

3.1 La revolució

Els dies 17 i 18 de juliol de 1936 s'inicià la sublevació militar contra la República i contra Catalunya. Després d'unes jornades sagnants, el cop militar fracassà a Catalunya a causa de la ferma oposició dels sindicats, sobretot la CNT, dels partits d'esquerres, de la Guàrdia Civil i de les forces d'ordre públic, que restaren fidels a la República.

La reacció al cop militar provocà a tots els pobles de Catalunya un procés revolucionari que feu esclatar en bocins la feble legalitat republicana. Noves forces polítiques, CNT/FAI i PSUC, bàsicament, imposaren un nou ordre revolucionari que, si bé es mostrà desmesurat i caòtic durant les primeres setmanes, s'anà amotllant a la legalitat que la Generalitat aconseguí afermar de forma progressiva.

Les primeres notícies de la sublevació militar neguitejaren força l'alcalde d'Arenys de Munt, Josep Maria Soler, i els regidors republicans del consistori. El record recent de la condemna pels Fets d'octubre de 1934 i el temor d'una repressió encara més dràstica per part dels elements feixistes, motivaren els membre del Centre Català Republicà d'Arenys de Munt a prendre la decissió de fugir cap a França. El buit de poder creat al poble i la notícia del fracàs del cop militar a Barcelona, portaren els elements del recentment creat Comitè de Salut Pública o Comitè de Milícies Antifeixistes a prendre el control de l'ajuntament i del municipi. El llibre d'Actes dels plens de l'ajuntament deixà constància de la presa del poder municipal: «En la Casa de la Vila i sent les onze del dia 25 de Juliol de mil nou cens trenta i sis i havent-se personat

Un grup de companys d'aquesta vila, captivat de les necessitats de l'hora present i conscients dels deures cívics que les actuals circumstàncies imposen a tots els que resten a la veïguar-la, s'adreça a tots els ciutadans per a invitar-los a contribuir a aquesta nova mostra de solidaritat material i moral alhora, envers els nostres germans que lluiten en defensa d'la llibertat als diferents fronts.

A fi de poder aconseguir els nostres propòsits, hem procurat agrupar tots aquells elements artístics "amateurs" residents a la nostra vila, per tal de cooperar desinteressadament en el

FESTIVAL

que per al pròxim

**diumenge, dia 4 d'Octubre, a dos
quarts de 5 de la tarda**

hem organitzat a profit de les

MILICIES ANTIFEIXISTES

El festival es desenvoluparà d'acord amb el següent

ORDRE DEL PROGRAMA -

PRIMERA PART

- I. Himne, per l'Orquestra Jazz-Catzen.
- II. Pas doble, per la mateixa orquestra.
- III. Es posarà en escena la divertida comèdia i en prosa, maignunyat E. Coca i Vallunajor.

GENT D'ARA

amb aquest repart:

Sr. Rimbau, J. Vives; Sra. Rosa, M. Vilà; D.ª Mercedes, D. Mussoli; Sr. Josep, J. Torrent; D. Ignasi, J. Carreras; Jounet, J. Jaurés; Lluís, J. Torras; Antònia, M. Torrent.

SEGONA PART

- I. Himne, per l'Orquestra.
- II. "Audrileña graciosa" fragment de "Me llaman la presumida" i "La de los ojos azules" per J. Fortiguera.
- III. "Maruca" (Colindron) i "Los gaviñanes" per J. Mas.
- IV. "Aquellos ojos verdes" i "El bastón", per la Sra. C. Vives.
- V. "Katuska" i "La del Soto del Parral", per A. Casals.
- VI. Romança, de "D.ª Francisquita" per M. Josep.
- XII. "Marina", duo, per M. Josep i A. Casals.
- III. "Marianela", fragment de "La canción del olvido", per la Sra. J. Torrent.
- IX. Duo còmic de La Dolorosa, per J. Torrent i J. Jaurés.
- X. Himne, per l'Orquestra.

Les peces o fragments cantats seran acompanyats per un quintet local sota la direcció del mestre A. RIBA

Atès el caràcter benèfic de la vetllada, s'estableix el preu únic de la localitat a **1 pta.**
Per tal de facilitar l'entrada del públic, hom assabenta que la taquilla del teatre serà oberta una hora abans de començar l'espectacle. Resten fetes les reserves de costum.

amb aquest local el Comitè Popular Antifeixista constituït a conseqüència del moviment revolucionari promogut pel alsament militar, lo dia 19 de juliol del corrent any. Procedeix a fer-se càrrec d'aquest Ajuntament»¹⁵.

El Comitè estigué format per dues organitzacions polítiques: la CNT/FAI i el PSUC. Els membres anarquistes foren Miquel Calafell, ben aviat nomenat alcalde revolucionari, Ramon Salvà, Francesc Sarlat, Roc Martí, Joaquim Banchs i Francesc Mora. Els representants comunistes eren Juan Molina, Joan Grassot, Joan Lleonart Andreu Framis i Josep Roig. El nou jutge revolucionari fou Valentín Pascual Cuesta.

Durant les primeres setmanes de revolució, caòtiques i violentes, afloraren els sentiments anticlericals de bona part del món obrer català; també s'exacerbà la lluita contra les classes benestants al mateix temps que, més d'un, aprofità la confusió dels moments per solucionar revenges i rancúnies personals. L'església patí el furor anticlerical de la revolució: s'enderrocà l'altar major i els altars laterals mentre una gran foguera al mig de plaça consumia el patrimoni artístic religiós de la parròquia de Sant Martí d'Arenys. Paral·lelament, els edificis religiosos del poble (Germanes Dominiques, Germanes Josefines, Centre Moral) foren inacutats pel Comitè, així com les propietats de les persones considerades desafectes al nou règim.

Passat el sotrac de les primeres setmanes de revolució, les noves autoritats hagueren de tornar a posar en funcionament la maquinària administrativa de l'ajuntament i, quasi per força, acatar les directrius legals que els començaren a imposar des d'instàncies superiors, sobretot les provinents de la Generalitat. El 4 d'octubre, en un primer intent per tornar a una certa normalitat en la vida civil, es va celebrar al Cinema Colomer un Festival, amb teatre, cant i orquestra, en profit de les Milícies Antifeixistes. Poc a poc, tot i que moltes coses havien canviat, el ritme municipal s'anà normalitzant: es reprengueren les obres de la nova Escola, la Biblioteca Municipal tornà a obrir les portes, es reanudaren les obres públiques...

El dia 2 de desembre de 1936, per requeriment de la Generalitat, s'efectuà la constitució oficial de l'ajuntament que, d'aquesta manera s'inseria dins de la normativa legal del país. L'alcalde, Miquel Calafell, fou ratificat en el seu càrrec i les conselleries foren repartides entre els membres de la CNT i del PSUC¹⁶. Amb l'argument que havien fugit a França i no havien contribuït al triomf de la revolució, el nou ajuntament es negà a incorporar membres d'Esquerra Republicana de Catalunya, tot i l'obligació de fer-ho d'acord amb la normativa rebuda. El regidor d'Assistència Social encarregat de l'atenció als refugiats fou Josep Roig i Ordeig.

Aquell mes de desembre començaren a arribar els primers contingents de refugiats a Arenys de Munt, procedents de Madrid i un nombrós grup d'infants asturians. El consistori, en atenció a la colònia infantil, acordà adherir-se a la Setmana de l'Infant organitzada per Ràdio Barcelona que se celebrà durant les festes nadalenques: «En atenció que arreu de Catalunya se celebra la setmana del nen i com sia que a Arenys de Munt també tenim nens refugiats i de la Vila mereixedors de fruir d'aquesta festa tan lloable i no disposant de mitjans per fer-ho amb l'esplendidesa que el cas mereix, s'acorda adreçar un ofici a la Ràdio Barcelona perquè ens facilitin juguets almenys per 50 criatures»¹⁷.

3.2 Refugiats de guerra, militars, carrabiners i nous residents

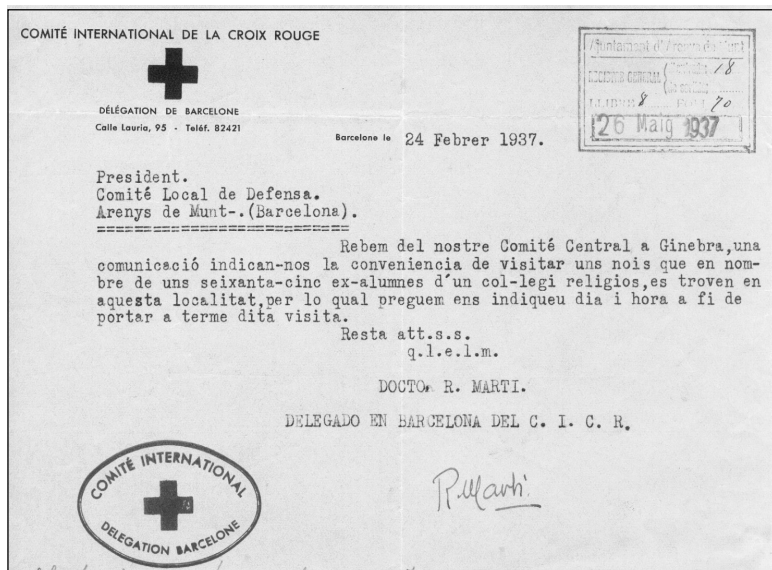
3.2.1 Els nens de la Telefònica. Juliol de 1936

Des de feia uns quants anys, un nombrós grup d'escolars, fills de treballadors de la companyia Telefònica, efectuava una estada de vacances d'estiu a Arenys de Munt. La majoria de les seves famílies residien a Saragossa i pobles de l'entorn. Amb el cop d'Estat de juliol de 1936, Saragossa quedà en poder dels militars franquistes. Pares i fills quedaren separats, cadascun en un bàndol diferent. Probablement l'angoixa dels nens, aïllats a Arenys de Munt, només

La fonda de Can Rossend Martori allotjà el grup d'infants de la Telefónica

Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936-1939)

La Creu Roja Internacional s'interessà pels nens de la Telefònica. AHMAM fou superada pel patiment dels pares al no poder reunir-se amb els seus fills.

El grup de nens i nenes de la Telefònica s'estatjava a la fonda de Rossend Martori, a la Rambla Francesc Macià número 75, i allí continuaren bona part del temps de guerra. El grup estava format per unes seixanta cinc criatures. Algunes d'elles pogueren ser traslladades i aconseguiren reunir-se amb els pares o amb parents propers al llarg dels primers mesos de guerra. El mes de febrer de 1937, probablement motivat per la petició de les famílies afectades, s'aconseguí un primer contacte entre el grup de nens i els familiars a través de la Creu Roja Internacional. Una Delegació de la Creu Roja visità el grup d'infants per conèixer la seva situació i, si fos el cas, preparar una iniciativa per poder retornar-los amb les seves famílies. Poques setmanes després, el mes de juny de 1937, la Delegació de Barcelona del Comitè Internacional de la Creu Roja portà a terme el trasllat d'un grup de vint nens i nenes. La relació que acompanyava la proposta ens permet conèixer els noms i cognoms de tots ells:

Relación de niños de empleados de la Compañía Telefónica residentes en Arenys de Munt (Barcelona).

- 1.- Jesús Requeno Abad
- 2.- Amelia Requeno Abad
- 3.- Teresa Escanero Castillo
- 4.- Luz Campo del Tiempo
- 5.- Elvira Morlanes Gasca
- 6.- Ricardo Morlanes Gasca
- 7.- Francisco Pérez Guallart
- 8.- Mariano Villanueva Guallart
- 9.- Antonio Martínez Guillamón
- 10.- Fernando Gascón Navarro
- 11.- Miguel Gascón Navarro
- 12.- Maria Pilar Gascón Navarro
- 13.- Pilar Valero Miguel
- 14.- Gloria Estradera Alvarez
- 15.- Jesús Estradera Alvarez
- 16.- Manuel Estradera Alvarez
- 17.- José Maria Val Calomarde
- 18.-Rafael Martínez Adiego
- 19.- Santiago Vela Cuartero
- 20.- Gloria Vela Cuartero

Comité International de la Croix Rouge

Delegation de Barcelona.

Barcelona a 4 de Junio de 1937¹⁸

No tenim dades del resultat de la iniciativa, tot i que pensem que fou assolit l'objectiu de reagrupar les famílies. Malgrat tot, alguns infants del grup restaren a Arenys de Munt almenys fins el mes de desembre de 1937.

3.2.2 La Colònia madrilenya. Desembre de 1936

Poques setmanes després d'esclatar el conflicte, arribaren a Catalunya els primers refugiats procedents de Madrid. Amb l'estabilització del front de guerra a l'entorn de la capital, les autoritats republicanes dictaren la seva evacuació forçosa al llarg dels mesos de novembre i desembre.

Villa Josefa, residència de la Colònia madrilenya

Entorn de mitjan desembre de 1936 arribà a Arenys de Munt el primer contingent important de refugiats, unes quaranta cinc persones, procedents de Madrid. Foren allotjats a l'edifici de Villa Josefa (Ca l'Espàrrec) a la part alta de l'Eixample, a la banda de llevant; des de la seva arribada a la població foren coneguts com la Colònia madrilenya. L'ajut que rebien per part de la Generalitat¹⁹, així com una relació dels refugiats, elaborada l'any 1940 per les autoritats franquistes per tal de retornar-los a les seves poblacions d'origen²⁰, ens han permès conèixer els seus noms, el seu parentiu, així com la seva edat. El nombre de persones varià al llarg dels més de dos anys d'estada a Arenys de Munt. Algunes famílies desapareixen de la llista d'ajuts i, en canvi, els tornem a trobar a la relació final. Altres, massa joves en el moment d'arribar, foren

cruidats a lleves, sobretot l'any 1938. D'altra banda, dos d'ells van nèixer a Arenys de Munt, la Merceditas i la Natividad. Tot i constar a la relació com a refugiats de Madrid, trobem famílies de Leganés, de Toledo i de León.

Les famílies que es mantingueren més o menys estables a Arenys de Munt foren:

1. La família Sánchez Gasco, de Madrid, formada pels membres següents:

Fernando Sánchez Conde	 47 anys
Guillerma Gasco Gómez	 39 anys
Enrique Sánchez Gasco	 18 anys
Josefa Sánchez Gasco	 17 anys
Concha Sánchez Gasco	 15 anys
Fernando Sánchez Gasco	 11 anys
Encarnación Sánchez Gasco	 10 anys
Alejandro Sánchez Gasco	 7 anys
Elena Sánchez Gasco	 6 anys
Julián Sánchez Gasco	 4 anys
Carmen Sánchez Gasco	 2 anys
Merceditas Sánchez Gasco	 1 anys

La família Martín, de Madrid, tot i residir un dels seus membres a Toledo:

Jesusa Martín Lorenzo	 33 anys
Vicente Ortiz Martín	 2 anys
Nicolasa Martín Lorenzo	 35 anys
Rafaela Gasco Arnas	 60 anys

La família Blesa Sánchez, de Madrid:

Vicente Blesa Gasco	 16 anys
Inocencia Sánchez Sánchez	 60 anys

La família Miguel Robles, de Madrid:

Mercedes Robles Lillo	 43 anys
Mercedes Miguel Robles	 18 anys
Pilar Miguel Robles	 16 anys
Maria Luisa Miguel Robles	 14 anys
Encarnación Miguel Robles	 10 anys
Carmen Miguel Robles	 8 anys

La família Prieto, de León:

Natividad Prieto Calderón	 29 anys
Juan Valdés Prieto	 3 anys
María Mañanes García	 44 anys

Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936-1939)

farmàcia

RAMBLA FRANCESC MACIÀ, 74

labarria

Arenys de Munt 25 de Mar de 1937.
 Consell Municipal
 = Colonia Madrileña = Grup Mas DEU:

MES	DIA		PREU	PESETES	CTS.
1936					
Desembre	10	Recepta n.º 4			380
"	10	" n.º 2			5 -
"	10	" n.º 3			240
"	10	" n.º 4			240
"	11	" n.º 5			150
"	12	" n.º 6			295
"	12	" n.º 7			375
"	12	" n.º 8			275
"	13	" n.º 9			270
"	14	" n.º 10			6 -
"	15	" n.º 11			250
"	15	" n.º 12			450
"	15	" n.º 13			2 -
"	18	" n.º 14			250
"	18	" n.º 15			150
"	20	" n.º 16			3 -
"	21	" n.º 17			395
"	20	" n.º 18			350
"	21	" n.º 19			195
"	22	" n.º 20			165
"	22	" n.º 21			3 -
"	23	" n.º 22			150
"	24	" n.º 23			245
"	27	" n.º 24			3 -
"	29	" n.º 25			175
"	29	" n.º 26			3 -
"	30	" n.º 27			225
Total. s. e.					7725

acompanyem les receptes corresponents

El Consell se'n feu càrrec dels medicaments dels refugiats. AHMAM

La família Martín Pérez, de Madrid:

Angel Martín Ningo	 42 anys
Angelita Pérez González	 44 anys
Rafael Martín Pérez	 10 anys
Tomasa Martín Pérez	 8 anys
Benito Martín Pérez	 6 anys
Petra Martín Pérez	 3 anys

La família Álvarez Pérez, de Leganés:

Luis Alvarez Chicote	 35 anys
Luisa Pérez González	 35 anys
Luis Alvarez Pérez	 3 anys
Natividad Alvarez Pérez	... 1 any

La família Tapiz Garnica, de Madrid, que només apareix a la relació final:

Miguel Tapiz Ibáñez	... 68 anys
Fermina Garnica Sesma	... 68 anys
Emilia Tapiz Garnica	... 34 anys

Una persona sola, de Madrid, que només apareix a la relació final:

Enrique Martínez Cubina	... 70 anys
-------------------------	-------------

Dues persones, una de Jaén i l'altra de Toledo, que només les trobem a la relació final:

José Cabezas Palós	... 46 anys
María Villalba Sánchez	... 58 anys

Tot i no formar part de la colònia de Madrid, incloem la família Sirvent Giménez, de València, ja que apareix a la relació final, però que probablement s'afegí al grup de refugiats força més tard:

Antonio Sirvent Redondo	... 34 anys
Pilar Giménez Barrachina	... 34 anys
Pilar Sirvent Giménez	... 10 anys
Amparo Sirvent Giménez	... 8 anys
Antonio Sirvent Giménez	... 1 mes

La darrera persona que apareix a la relació és un refugià d'Astúries:

Alejo Vila López	... 40 anys
------------------	-------------

La gent d'Arenys de Munt, poc acostumada als forasters, contemplà l'arribada dels refugiats amb sorpresa i un cert recel. Degué sobtar el fet de veure famílies amb deu fills, la nul·la comprensió del català i amb costums i hàbits culturals diferents. Tot i alguns intents d'integració en la vida local, com el fet que els nens madrilenys assistissin a l'escola o el fet que algunes refugiades comencessin a treballar a l'ajuntament, els resultats no foren duradors. La guerra a Arenys de Munt quedava encara molt llunyana i encara avui es recorda l'estranyesa que causava veure baixar per

 PANADERÍA
 DE
 ENRIQUE ROSELL
 Always de Mont H de Mars de 1987.
 Rebo del Consell Municipal d'
 Arenys de Mar la quantitat de catzeu
 panots amb setanta-cinc centims, import
 del val de beneficencia de la segona
 mitja de l'any 1987.
 P.P.
 J. Puigdemont

**Forn de Pa
i
Tenda de
Comestibles**

JAUME OMS

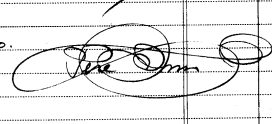
Carrer F. Galán i García Hernández, 47

1936 *Sr. D. Bonell Municipal*

BARCELONA - VILLOSA VIEJA - GIRONA

Arenys de Munt *14 de* *Març* *de 1937*

Dèu:

Mes	Dia	K'gs.	Pessetes	Cts.
<i>Agost</i>			<i>segons la factura presentada de la 1ª quinzena</i>	
			<i>27</i>	<i>35</i>
<i>Rebut</i> <i>p. o.</i> 				

L'avituallament dels refugiats fou una prioritat per al consistori. AHMAM

la Riera les noies de Madrid, amb el puny enlaire, mentre cridaven: fascismo no!, fascismo no! ²¹

L'arribada de la Colònia madrilenya comportà la incorporació plena d'Arenys de Munt dins de la xarxa de solidaritat amb els refugiats de guerra. A partir d'aquells moments l'ajuntament es veié amb l'obligació de satisfer totes les seves necessitats: d'alimentació, educatives, sanitàries, de transport, de vestuari... Tant des de la Cooperativa l'Econòmica com de la Societat Agrícola Arenyenca, s'anaren distribuint diversos productes alimentaris als refugiats; els diferents establiments de flequers serviren grans quantitats de pa a càrrec del Consell municipal; els metges Arnaus Però i Bayer de Falgàs atengueren, a càrrec del municipi, els malalts refugiats; des de la farmàcia Llebaria es sumistraren nombrosos medicaments als refugiats. El mes de juliol de 1937, l'ajuntament signà un conveni amb la Clínica l'Aliança, de Mataró, per tal d'atendre el casos, força nombrosos, de malalties greus, d'internaments o d'intervencions quirúrgiques. Durant els mesos d'hivern, el consell hagué de fornir les residències dels refugiats amb importants quantitats de llenya per fer més suportable la gelor del període.

Totes aquestes despeses motivades per la Colònia madrilenya es veieren incrementades, al llarg dels mesos següents, amb l'arribada dels refugiats asturians i, sobretot, amb la colònia de bascos. Les necessitats anaven en augment, mentre els recursos eren cada cop més escassos. Per a la feble economia local, en plena crisi bèl·lica, suposaren un cost extraordinari, impossible d'assumir, que només es veié compensat, en part, amb l'aportació que es va rebre des de la Generalitat.

El consistori, en uns primers moments, va fer una crida entre els botiguers i la gent del poble perquè mostressin la seva solidaritat cap als refugiats. També estructurà una mínima assistència sanitària amb dues infermeres provinents del Patronat Jaurés (Felipa Castanyé i Rosa Carreras) per tal d'atendre la Colònia Madrilenya. Ben aviat quedà clar, sobretot pel que feia als recursos econòmics,

Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936-1939)

BARBERIA
I ESPARDENYERIA

MARIAN RIFÀ

En aquesta casa hi trobareu tota mena de models de
gorres i boines, espadnyes i calçats
de tots preus

Arenys de Munt 1 de *novembre* de 1937
Sant Martí, 31

Cuenta que presenta Vda de Mariano Rifà a
el Consell Municipal *D. de*

Setembre 4	Per 4 pares afgarçats esformurshuna	14 pta
Mayo 4	Per 1 par afgarçat goma a C. Madrilina	1'50 pta
Julio 1	Per 2 pares C. Madrilina	8'50
agosto 7	Per 4 par C. Madrilina	2'25
		26'25

Rebut
Antoni Rifà

Don 26 pta 25

Sabates per als refugiats

DEPARTAMENT D'ECONOMIA
Comissió Reguladora de Salari

Barcelona 24 d'agost del 1938

Ciudadà Alcalde d'Arenys de Munt.

Distingit Company:

Encar que no tingui el gust de co-neixer-vos personalment, em preng la llibertat d'adreçar-vos aquestes ratlles per tal de garantir-vos la lleialtat a la causa anti-feixista, dels meus nevots, la família Miravittles, establert en aqueixa vila.

El seu trasllat a Arenys de Munt, obel exclusivament a motius de salut del seus fillots, i molt vos agrairé quant pogueu fer en favor dels mateixos. Conec per experiència les dificultats de racionar les poblacions foranes, mes sapiguent que sou un company d'ideals humanitar no dubto estareu convençut de la necessitat d'ajudar els infants, i allunyar-los dels punts mes amagats pel salvatisme dels aviadors feixistes.

Agraint-vos per endavant quant pogueu fer en el sentit indicat, m'es grat oferir-me per quant pugui esser-vos util.

Vostre i de la causa anti-feixista.

J. Ventura Roig

Peticions angoixades per fugir dels bombardeigs. AHMAM

que el voluntarisme era insuficient i que calia cercar l'ajut de les institucions. El mes de gener de 1937, el conseller d'Assistència Social, Josep Roig, acudí a la Conselleria d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya per tal de poder demanar l'ajut que s'oferia per als refugiats: dues pessetes per refugiat i dia. Calia fer una relació dels refugiats, les despeses que havien suposat des de la seva arribada, així com el pressupost del que comportava per al municipi la seva atenció diària.²² A partir del mes de setembre de 1937 s'anà rebent, de forma regular, la subvenció per als refugiats madrilenys.

Des del mes de març de 1937 es notà a Arenys de Munt un increment important de persones que s'instal·laven al poble per fugir dels bombardeigs que patia la capital catalana. Des de les bases de l'illa de Mallorca, l'aviació feixista i nazi inicià el bombardeig sistemàtic de Barcelona i d'altres ciutats importants. També des del mar, vaixells italians començaren a canonejar indiscriminadament la costa catalana. Tots els qui pogueren, per coneixença o per disposar de segones residències, traslladaren els seus fills i els seus familiars més desvalguts a les poblacions veïnes, a resguard de l'horror de les bombes. El consell municipal intentà posar una mica d'ordre davant d'aquest fet, ja que implicava un augment de la població, i obligà tots els qui volguessin residir al poble a inscriure's i donar detalls del trasllat a la secretaria de l'ajuntament. Aquest fenomen s'anà agreujant al llarg dels mesos següents amb l'increment dels criminals bombardeigs sobre la població civil de la ciutat comtal.

3.2.3 Els refugiats del nord: asturians i bascos.

Novembre/ desembre de 1937

Al llarg de 1937 s'anà incrementant el nombre de nouvinguts a la població d'una forma extraordinària com a conseqüència directa de les operacions militars. El mes de maig es cedí la fàbrica nova (Edifici Colomer) a la 134 Brigada Mixta. Poc després, el mes d'agost, l'edifici era ocupat per un batalló de carrabiners. El mes d'octubre, era el Camp d'Instrucció número 2, del Centre de

Reclutament Instrucció i Mobilització número 16, el que s'instal·lava als edificis del Parc de Lourdes de Sobirans. El poble s'omplí de militars, soldats, oficials i carrabiners, molts dels quals portaren les seves famílies, cosa que agreujà la manca d'aliments a la població.

L'ocupació del nord peninsular per part de les tropes franquistes provocà una important onada de refugiats. Ja el més d'agost, preveient una arribada massiva de gent de gent d'Astúries, Santander i del País Basc, el Conseller d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya sol·licità al consistori arenyenc la cessió de les torres de Torrentbò. Foren cedits els edificis de Can Dorca (Miró) i Can Delàs (Casa Vella).

La primera notícia referida a refugiats provinents del nord és del mes d'octubre de 1937, quan l'ajuntament destinà les primeres partides a atendre despeses en menjar i medicaments per als refugiats asturians²³. Aquest grup de refugiats fou ubicat a les Escoles Velles (per contraposició a les Escoles Noves, el Grup Escolar que tot just el mes d'abril havia començat a funcionar com a institució escolar), al que era el número 55 de la Rambla Francesc Macià. En uns primers moments ja es comptabilitzaren uns 250 refugiats. Les condicions d'instal·lació eren ben precàries: dues aules sense llits, amb uns serveis sanitaris deficients, amb l'única escalfor de les mantes i una quantitat de persones que no parava de créixer.

Les difícils condicions d'allotjament del grup del nord van portar l'ajuntament a demanar, de forma infructuosa, que s'aturés l'arribada de refugiats, ja que la situació desbordava totes les previsions. Per augmentar la capacitat de les Escoles Velles, l'ajuntament hi féu construir un petit cobert que, si bé ampliava l'extensió del refugi, sotmetia els seus estadans a unes condicions encara més dures. El mes de desembre arribà un nou grup d'uns cinquanta refugiats procedents del País Basc que foren encabits als locals ja saturats de les Escoles Velles.

Els infants asturians juntament amb els seus educadors, no sabem si separats dels adults o acompanyats de familiars propers, foren allotjats a Can Delàs, a Torrentbò. Creiem que, ateses les dificultats d'allotjament a les Escoles Velles, un nombre creixent de refugiats asturians s'anà traslladant, de forma progressiva, a Can Delàs.

Al llarg de 1938 augmentà significativament el nombre de persones que passaven a residir a Arenys de Munt per fugir dels bombardeigs, ara ja diaris, que massacraven Barcelona. L'ajuntament, enfrontat a una situació extrema de manca de queviures, s'hi oposà amb força, tot i que poca cosa es podia fer davant de la desesperació. Les demandes de residència, sobretot per als més petits, esdevingueren angoixades peticions de socors per fugir de l'infern de les bombes.

COOPERATIVA DE CONSUM

L'ECONÒMICA

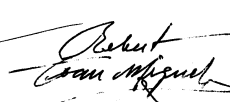
Arenys de Munt 26 de maig de 1938
Riera i Penya, 34

Concejal municipal deu.

Dia 13. Decembre 1937.	1 kg arros superuines.	1' - ptes.
" 14. "	1 kilo de pa. l'autenais	1' - "
" 17. "	2 " " " Refugiats del Nord.	2' - "
" 16. "	8a. arros i superuines. Refugiats Nord.	6' 20 "
" 13 Novembre "	26 kilos de pa.	46' - "
" 16. "	26 " "	46' - "
" 20. "	26 " "	46' - "
" 23. "	23 " "	28' - "
" 27. "	26 " "	46' - "
	<u>Total</u>	<u>317' 20 ptes</u>
molt antic. 4. kilos de pa. guindis		4' 00 "
	<u>Total</u>	<u>321' 20 ptes</u>

Sou 227' 20 Ptes.

Les Escoles Velles foren habilitades per encabir-hi els refugiats del nord

La situació dels refugiats a les Escoles Velles s'anà degradant al llarg dels mesos. El nou regidor d'Assistència Social, Francesc Bigorra (PSUC), que havia substituït Josep Roig a causa de la seva incorporació a l'exèrcit, es queixà reiteradament de la poca higiene que, segons ell, mostraven els refugiats, ja que llençaven les aigües brutes i la brossa al carrer.²⁴

El mes de novembre de 1938, el Secretari General d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya es traslladà a Arenys de Munt per tal de plantejar al consistori la possibilitat de transformar el Grup Escolar en un Hospital Militar. L'alcalde s'hi mostrà força reaci perquè els nens i nenes es quedarien sense escola ja que les Escoles Velles estaven ocupades pels refugiats. Després d'una breu deliberació, acordaren una solució que, a més, els treia de sobre els problemes amb una part dels refugiats. El grup Escolar seria habilitat com a Hospital Militar mentre que els refugiats de les Escoles Velles serien traslladats a una altra població; els locals que ocupaven serien acondicionats altre cop com a recinte escolar.²⁵ Com a conseqüència, el grup de refugiats bascos fou traslladat a Sitges a final de novembre.

3.2.4 Les Colònies Escolars. 1938

Les autoritats republicanes i, sobretot, els governs basc i català, mostraren una atenció preferent cap als infants. La seva convicció era que malgrat quin fos el desenllaç de la guerra, si s'aconseguia salvar els infants de la influència del feixisme i se'ls educava d'acord amb els principis de llibertat, tolerància i estimació a la pròpia terra, encara hi hauria esperança per al futur. Per a la generació republicana, l'educació fou un dels pilars més importants per a la transformació de la societat.

Ja des dels primers moments de l'inici de la guerra, es procurà evacuar els infants per allunyar-los dels fronts de guerra i per educar-los d'acord amb els principis republicans. Els anys 1937 i 1938, alguns grups de nens foren enviats a països que es van mostrar disposats a la seva acollida, com França, Anglaterra, Bèlgica i Rússia. La major part d'infants, però, foren traslladats a Catalunya, zona de reraguarda, i organitzats en Colònies Escolars. Al municipi d'Arenys de Munt s'hi instal·laren tres Colònies Escolars: dues a Torrentbò, les de Can Delàs i Can Dorca i, al poble, la de Can Boter (Villa Mercedes).

La **Colònia Escolar de Can Delàs** acollí els nens i nenes asturians. L'edifici, un imponent casal conegut tradicionalment com a Casa Vella, havia estat incautat pel Comitè. La residència fou transformada atesa la seva nova funció de Colònia Escolar: les estances de la part senyorial foren reconvertides en aules improvisades amb unes pissares força precàries pintades a les parets.

La Colònia infantil va rebre el suport, tot i que n'ignorem el procés, del govern australià. Quan el president Companys visità la Colònia de Can Delàs, el quatre d'agost de 1938, hi residien unes 250 criatures.²⁶ Els allotjats a Can Delàs, masia envoltada per una zona agrícola extensa i rica, no degueren passar les privacions d'altres refugiats sobretot pel que feia a la provisió, voluntària o forçada, de verdures i tubercles. Els infants de Can Delàs, tot i la separació

Can Delàs o Casa Vella, residència dels nens asturians, a Torrenbò

dels pares atesa la situació de guerra, gaudiren d'una situació excepcional, com si d'unes vacances es tractés, enmig del bosc, amb noves aventures per experimentar i mil i un racons per descobrir.

Rellotge de sol, amb esgrafiats, a can Delàs

La Colònia Escolar del Mas Dorca d'infants bascos, organitzada uns mesos més tard, fou considerada una de les més representatives de la labor cultural del govern basc.

Des que el govern d'Euzkadi va fixar la seva residència oficial a Barcelona, el 18 d'octubre de 1937, va realitzar constants gestions per mantenir el contacte amb tots els refugiats de la seva terra i, sobretot, per organitzar les Colònies Escolars de nens i nenes bascos. Des del Departament de Cultura del govern basc es dictaren normes generals per als mestres de les seves escoles i les seves Colònies, tant pel que feia als aspectes organitzatius com als didàctics. Pel que fa a la didàctica, alguns apartats de les normes ens poden sorprendre per la seva modernitat:

«En las enseñanzas que se han de dar en las Escuelas d'Euzkadi han de procurarse tener presentes las siguientes directrices:

Mas Dorca o Can Guix, seu de la Colònia de nens i nenes bascos

Mucha práctica y poca teoría.

Mucho ejercicio y poca memoria.

Mucho de lo sensible y material y poco de lo insensible y abstracto.

Mucho raciocinio y pocas definiciones: que el niño deduzca y saque éstas com consecuencia de la percepción clara, casi sensitiva de las ideas.

Ninguna lectura, ningún estudio que no sea aclarado y plenamente comprendido.

Mucha acción.

Desenvolvimiento, corrección y encauzamiento de los valores naturales del niño y de toda iniciativa conducente a preparar al niño para que pueda valerse por sí solo en la vida.

(...) Corregir los menores vicios por persuasión, antes que por temor al castigo»²⁷

La Colònia del Mas Dorca (Can Miró o Can Guix) fou inaugurada el 5 de març de 1938, amb la presència del lehendakari Aguirre, del Conseller de Cultura de la Generalitat, Carles Pi i Sunyer i del doctor Riera i Puntí en nom del Casal Català de Buenos Aires, entitat que es feu càrrec del manteniment de la Colònia. En els seus discursos, Carles Pi i Sunyer va agrair la labor de les entitats catalanes d'Amèrica i destacà el Mas Dorca com la primera pedra de la fraternitat entre els pobles català i basc; el president Aguirre s'adreçà sobretot als nens i els demanà que aprofitessin les lliçons dels mestres bascos i que mantinguessin viu l'amor a Euzkadi i respectessin i estimessin Catalunya i el seu president.²⁸

Molts dels infants de la Colònia, entre quaranta i cinquanta nens i nenes, havien perdut els seus pares a la guerra. L'ensenyament anava a càrrec del mestre José Etxaniz i de Josefina Imaz. El sistema de la Colònia en els aspectes organitzatius i pedagògics es procurà que fossin un referent per als altres centres depenents del govern basc. L'objectiu era fer oblidar els nens el drama de la guerra i formar-los cívicament, culturalment i religiosament perquè mantinguessin el fet de ser bascos.

Els nens i nenes es llevaven a quarts de vuit del matí, esmorzaven i baixaven a la platja (Caldetes), on s'estaven unes tres hores entre

EUZKADI'KO JAURLARITZA
ZUZENTZA TA GOGO-LANTZEA

GOBIERNO DE EUZKADI
JUSTICIA Y CULTURA

Obra en mi poder su attº oficio del 8 de los corrientes por el que, accediendo a la petición formulada por este Departamento de Justicia y Cultura del Gobierno de Euzkadi, se ceden al mismo y para mientras dure la actual guerra, los derechos que el Ayuntamiento de Arenys de Munt tenga sobre la finca denominada "Remei", por encontrarse ésta deshabitada.

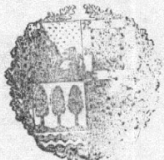
Me complace en transmitir a V. y, por su medio, a cuantos integran el Ayuntamiento de Arenys de Munt, el agradecimiento sincero de este Departamento de Justicia y Cultura.

Muy atentamente le saluda,

Barcelona, 12 de Julio de 1.938

GOBIERNO DE EUZKADI
EUZKADI'KO JAURLARITZA

EL JEFE DEL DEPARTAMENTO

JUSTICIA Y CULTURA
ZUZENTZA TA GOGO-LANTZEA

León de Urriza
León de Urriza

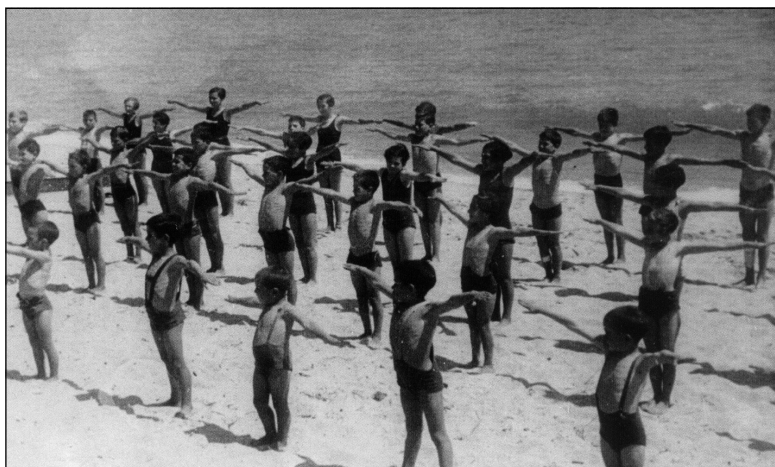
Sr. Alcalde de Arenys de Munt

El Remei també fou cedit al govern basc. AHMAM

«saltos, baños y lecciones que, en sentido alternativo, metodizado y graduado proporcionan los maestros».²⁹ Dinaven a quarts de tres i, fins a les quatre, repòs absolut. De quatre a set de la tarda, classes a l'aire lliure. De set a vuit, passeig per la muntanya, metre s'explicaven narracions típiques d'Euzkadi i cants populars. A quarts de nou sopaven. Havent sopat es retiraven a les habitacions i, després de resar les seves oracions, es posaven a dormir.

Els mestres aprofitaven la natura per dur a terme l'ensenyament. El mètode educatiu procurava corregir mitjançant consells i el mitjà d'expressió era bilingüe. Cada nen conreava el seu petit hortet que esdevenia un centre d'interès per donar-li uns coneixements agrícoles. La Colònia tenia dos graus, el menor i el major, depenent del desenvolupament intel·lectual dels infants.

Les autoritats basques se sentien orgulloses de l'obra duta a terme a la Colònia Escolar del Mas Dorca i varen procurar que es conegués la seva organització i la seva labor pedagògica. En aquest sentit, la Colònia va rebre nombroses visites. El 8 de juliol de 1938, el cap dels Serveis del Departament de Justícia i Cultura del govern d'Euzkadi, León de Urriza, acompanyat de nombrosos periodistes estrangers, efectuà una detinguda visita al Mas Dorca. Els nens i

Fent gimnàstica a Caldetes. Probablement es tracta de la Colònia d'infants bascos. ANC

nenes van realitzar diverses exhibicions de cants i dances davant dels seus hostes. Els periodistes van quedar encantats de l'organització de la Colònia i es van comprometre a donar a conèixer aquella realitat als seus respectius països.³⁰

El 4 d'agost de 1938, la Colònia rebé una altra visita il·lustre, la del president de la Generalitat, Lluís Companys, acompanyat del Comissari de Propaganda, Jaume Miravittles i del Cap de l'Escolta presidencial, comandat Escofet. La delegació catalana coincidí amb el conseller de Cultura i Justícia del govern basc, Jesús Maria de Leizaola, i amb el cap de Serveis del mateix Departament, León de Urriza. Els nens bascos van rebre al president Companys amb el cant dels Segadors i, seguidament, dos nens bascos adreçaren unes paraules d'agraïment cap a Catalunya per la seva acollida. Després es van donar visques a Catalunya i goras a Euzkadi i es va cantar el Euzko Abendaren Ereserkija. El doctor Riera i Puntí, president de l'»Agrupació de Catalans d'Amèrica», representant de les entitats catalanes a Amèrica, pronuncià un discurs en el qual lloà l'obra dels catalans a Amèrica, que tenia un sentit de catalanitat però que assolía una dimensió universal. A continuació, el president Companys va recórrer detingudament les dependències de la Colònia. Acabada la visita, les autoritats catalanes i basques varen visitar els nens asturians de la Colònia Escolar de Can Delàs³¹.

La Colònia Escolar de Can Boter (Villa Mercedes) tingué una existència encara més breu. El 24 de juliol de 1938, la Generalitat demanà al consistori la cessió de l'edifici i finca de Can Boter per tal d'establir-hi una colònia infantil a càrrec del govern de Mèxic³². La Colònia fou inaugurada poques setmanes després, a final d'agost, amb l'assistència de l'ambaixador de Mèxic i de les autoritats locals. Res més sabem d'aquesta Colònia infantil que, només quatre mesos després hagué de ser desmantellada i el grup d'infants traslladats cap a la frontera.

L'estudi de Joan Serrallonga inclou, a més de les Colònies esmentades, altres centres que també acolliren grups d'infants: Can Colomer i El Remei³³.

Les Colònies Escolars varen representar un esforç extraordinari de les autoritats republicanes per protegir els nens i nenes dels horrors de la guerra i salvar l'etapa de la seva infantesa enmig d'unes circumstàncies dramàtiques. Fou una experiència breu i intensa, reeixida en els seus objectius, truncada només pel desenllaç de la guerra.

Des de mitjan gener de 1939 es realitzà l'evacuació, complexa i dramàtica, de totes les Colònies Escolars cap a l'Estat francès. Els infants foren dispersats per diferents països. L'esclat de la Segona Guerra Mundial complicà encara més els processos d'adopcions. Molts d'ells arrelaren en les famílies d'acollida i ja no tornarien mai més. Fou una generació que patí, sense tenir-ne cap responsabilitat i, probablement, sense entendre-ho, les pitjors conseqüències d'una guerra cruel i injusta.

Can Boter o Villa Mercedes, residència infantil a càrrec del govern mexicà

Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936-1939)

MUTUALITAT ALIANÇA MATARONINA COOPERATIVA SANITÀRIA MÈDICO-FARMACÈUTICA Lepanto, 13 — Telèfon 141		Núm. 274
<i>15.12.37</i>		
HEM REBUT d'En <i>Ayuntamiento de Arenys de Munt</i> la quantitat de pessetes <i>cincuenta cinco</i> en concepte de <i>asistencia social i refugiats</i> <i>Rebuto jubial</i>		
Enquestat de rebuys Art. 203 Llei del Timbre	Mataró 15 de <i>febrer</i> de 1937 P. O. <i>Administrador</i> <i>A. Maria</i>	
Són Ptes. X55X		

L'atenció sanitària als refugiats fou una preocupació constant del consistori.AHMAM

 MINISTERIO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA Y SANIDAD CONSEJO NACIONAL DE LA INFANCIA EVACUADA	O. M. I. E. 8266 REGISTRO GENERAL 27 DIC 1936 SALIDA
---	---

Ante la imperiosa necesidad de
 acoger en Colonias infantiles depen-
 dientes de este Consejo Nacional de la
 Infancia Evacuada, a un gran contingente
 de niños refugiados en la villa de
 Arenys de Mar, y no contando para ello
 con un local apropiado, a sugerencias
 del Sr. Alcalde de la mencionada loca-
 lidad, me permito,

Rogar a Vd. coadyuve a la obra de
 Infancia Evacuada que viene realizando
 este Organismo, dándonos facilidades
 para que nos sea cedido en el término
 municipal de Arenys de Munt, algún lo-
 cal que a juicio de Vd. reúna las con-
 diciones necesarias para el fin a que
 ha de ser destinado.

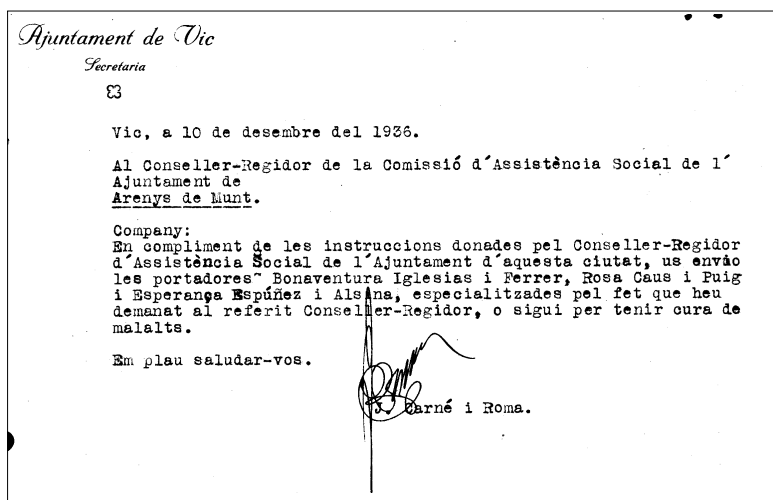
Barcelona, 6 Diciembre de 1.936.
 EL SECRETARIO,
Frazer

Sr. Alcalde-Presidente del Ayuntamiento de
 Arenys de Munt.

3.2.5 Dificultats econòmiques, sanitàries i de relació

La feble economia municipal, immersa en una crisi permanent a causa del conflicte bèl·lic, fou incapaç, malgrat tots els esforços, de fer front a les noves necessitats motivades per l'augment espectacular de població que experimentà Arenys de Munt des de 1937.

Calcular la quantitat exacta de nouvinguts és una feina impossible atès el nombre importantíssim de persones que circulaven pel territori sense cap mena de control, procés que s'agreuà amb el transcurs de la guerra. D'altra banda, les autoritats locals, en els seus informes, exageraven les xifres, per ressaltar el dramatisme de la situació i evitar la vinguda de nous contingents de refugiats³⁴. El criteri que guià els responsables d'Assistència Social, primer, i del Comissariat d'Assistència als Refugiats, després, per tal de repartir els refugiats pel territori català, fou que el nombre de refugiats no superés el 10% dels habitants de la població que els acollia. Aquest límit, no cal dubtar-ho, fou superat àmpliament al llarg de 1938 i, sobretot, en les jornades dramàtiques de gener de 1939.

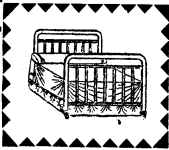
Noves infermeres per als refugiats. AHMAM

Per a Arenys de Munt, farem uns càlculs aproximats de la quantitat de refugiats que allotjà el poble, sempre amb la prevenció que es tracta de valors mínims, donada el gran nombre de persones desplaçades i itinerants.

La població d'Arenys de Munt, segons les dades censals de 1936, era de 3179 persones; l'any 1940, la població s'havia reduït fins a 3044 persones³⁵. La població de 1936 serà la base per calcular els percentatges de població durant els anys de guerra. Les quantitats globals de refugiats les hem repartit al llarg dels tres anys:

	1936	1937	1938
Telefònica	65	65	
Madrilenys		45	45
Asturians		237	237
Bascos			90
Can Boter			40
Militars i carrabiners			400
Refugi bombardeigs			50
Altres			10
Total	65	347	872

Els refugiats bascos inclouen el grup del Mas Dorca. El nombre de nens de Can Boter és aproximat, deduït de la capacitat mitjana de les Colònies Escolars. El nombre de militars i carrabiners és probablement, una quantitat mínima; el seu nombre és exactament la meitat de la xifra que donà l'alcalde Calafell en el seu informe adreçat a Assistència Social³⁶. La quantitat de gent que cercà refugi a Arenys de Munt fugint dels bombardeigs que patia Barcelona i les poblacions dels seus entorns, és plenament aproximada però no pas excessiva; ans al contari, haguéssim pogut incrementar molt més el seu volum, atesa la gran quantitat de barcelonins que estiuejaven a Arenys de Munt. Altres fa referència als refugiats procedents d'altres zones, com el grup de valencians, que el darrer any de guerra s'anaren desplaçant fugint de l'avanç franquista.

Fusteria i Ebanisteria

Rambla F. Macià, 60.

Jaume Rossell i Riera

Arenys de Munt, 24 de maig de 1938

Sr. *Miguel Quintanilla*

Deu:

Mes	Dia	COLOMER-BLANES	Preu		Pessetes Cts.
			PTES	CTS	
1936					
1937	22	Per un bagul per Guiso de la Cantina			40 00
1938	21	Per ampliar coses varius per Refugiats i punts entregades per ordre de Reg.			15 00
					55 00
		Don S. G. a S. 55'00			
		<i>Mont</i>			
		<i>Jaume Rossell</i>			

L'atenció als refugiats havia de satisfer totes les seves necessitats

Les quantitats totals ens donen uns percentatges de l'11% l'any 1937 i del 27'7% l'any 1938, molt per damunt dels límits fixats i que expliquen, en part, les extraordinàries dificultats de tota mena que hagueren d'afrontar tant la gent del poble com els mateixos refugiats. L'any 1938, el pressupost municipal contemplava una despesa per atendre els refugiats de 207.320 pessetes³⁷, una quantitat extraordinària si tenim en compte que tot el pressupost municipal de l'any 1936 pujava a 89.486 pesetes³⁸. Per fer front a aquestes despeses, el consell hagué de dependre de les subvencions de la Generalitat.

L'ajuntament, que havia d'atendre totes les necessitats dels refugiats, amb prou feines pogué cobrir la necessitat d'alimentació des de final de 1937. El menjar era cuinat en menjadors comunitaris i repartit en forma de racionament a la fonda d'en Rossend Martori, a Can Parera i a Can Frigola. L'escassetat d'aliments portà les mestresses de casa a organitzar una sorollosa manifestació, paral·lela a la d'Arenys de Mar, el juny de 1937, davant l'edifici del Comitè.

La necessitat d'aliments portà el consistori a cercar-los pel seu compte, a altres municipis. El mes de novembre de 1937, un camió va ser enviat a l'Aragó per tal de carregar-lo de blat. El mes d'abril de 1938, una nova expedició s'aprovisionava d'oli i d'avellanes a Montbrió del Camp.

La manca de queviures, i probablement les peticions dels mateixos refugiats, portà el consell, el mes de setembre

de 1937, a acordar el lliurament en metàl·lic de les quantitats que els corresponguessin. Amb els diners, cada refugiat s'espavil·laria per aconseguir els mitjans de subsistència per a ell i la seva família. Aquesta mesura evitava molts problemes que havien tingut alguns ajuntaments, com el de Canet de Mar, els quals van ser criticats pels mateixos refugiats ja que destinaven les subvencions rebudes a altres finalitats que no tenien res a veure amb els refugiats.³⁹ A mitjan de setembre de 1937, d'altra banda, s'accentuaren les pressions sobre els pagesos i els comerciants de la població per tal que cap dels productes produïts al terme municipal, sobretot verdures i tubercles, no sortissin de la població. L'ajuntament sol·licità al cos de carrabiners la seva col·laboració en la vigilància dels accessos al poble per controlar la sortida d'aliments. També, s'organitzà un servei de vigilància dels camps i vinyes per evitar els rebatoris de verdures. La vigilància sobre la producció ramadera arribà a l'extrem de demanar els pagesos l'horari de mun-

Foren diverses les campanyes per aconseguir recursos per a la sanitat. AHFF

Societat Arenyenca

30 de Novembre del 1937

El Soci En Existencia Social Deu:

Imp. Ferragó St. Josep, 27-Mataró

Mes	Dia		Pessetes	Cts.
Octubre	20	Refugiats Mort: 20 K. Carn a 10	200	-
		Infermeres	5	-
	30	Refugiats Mort: 20 K. Carn a 10	200	-
		Infermeres	0	60
Novembre	2	Refugiats Mort: 20 K. Carn a 10	200	-
	6	" " 20 " Carn a 10	200	-
	13	" " 20 " Carn a 10	200	-
			1122	60

[Signatures]

yir les vaques per tal de controlar la producció i evitar que el pagès declarés quantitats inferiors a les que realment produïa. La penúria era general i dramàtica.

La preocupació per les condicions sanitàries dels refugiats estigué sempre present en l'ànim de les autoritats, tot i les greus mancances del període. Ja hem comentat anteriorment els acords amb els metges de la localitat, amb la farmàcia, la Clínica l'Aliança i les infermeres per atendre els refugiats⁴⁰. Les penalitats i afeccions que degueren patir els refugiats, en una situació extrema de tensió i amb unes carències greus pel que fa a l'alimentació, degueren ser nombroses. Sabem que la otitis i la sarna foren algunes de les malalties que sovintejaren entre els refugiats⁴¹. Pels casos més greus, una comunicació de l'alcaldia ens permet conèixer el cas de la defunció de la nena Rosario Corcuera Orga, d'un any i mig, a causa d'un procés de bronco pneumonia⁴². D'altra banda, des de mitjan mes de novembre de 1938, fou instal·lat al nou Grup Escolar un hospital militar per atendre els nombrosos ferits de les etapes finals de la Batalla de l'Ebre. L'hospital tingué una curat durada, ja que hagué de ser desmantellat i els ferits evacuats ràpidament davant l'avanç de l'exèrcit franquista.

Les relacions dels refugiats amb la població d'Arenys de Munt no degueren ser gaire fàcils enmig de la penúria alimentària de tot el període. Per a la gent del poble, que havia rebut fins aquells moments una escassa immigració i que era en bona part de procedència catalana (excepte els nouvinguts de Múrcia i d'Almeria), degué resultar força peculiar veure el poble inundat de gent estranya, que no entenia el català, amb uns costums i unes mentalitats força allunyades de les de la gent del país. Els recels

GENERALITAT DE CATALUNYA

SERVEIS D'ASSISTÈNCIA SOCIAL

Comissariat d'Assistència als Refugiats

PASSEIG PI I MARGALL, 18 : TEL. 16445

BARCELONA

Secció Sanitat

Número...2010.....

252

En contestació al vostre ofici, data del 29 del mes prop passat, aquest Comissariat d'Assistència als Refugiats té a bé a manifestar-vos que les refugiades les quals us referiu que estan afectades de sarna, es poden traslladar a aqueix Departament de Sanitat a fi d'atendre-les tal com requereix la seva malaltia.

Barcelona, 5 de novembre del 1937.

El Secretari General,

SECCIÓ DE SANITAT

Ciudadà Alcalde de l'Ajuntament d'ARENYS DE MUNT.-

MUNICIPI
D'ARENYS DE MUNT

~~Santxestxestxestxestxest~~ en el dia d'
ahir va morir en aquesta localitat
la nena refugiada ROSARIO CORCUERA
ORGA, d' un any i mig d'edat, de re-
sultes de l'infirmitat a conseqüència
de BRONCOPNEUMONIA.

Al comunicar ~~la~~ el traspàs d'aquest
infant he de fer-vos present que l'hi
han estat ^{mes} tots els auxilis necessaris,
i a l'abst d'aquest Ajuntament.

He de suplicar-vos novament que pro-
cureu reduir el nombre de refugiats d'
aquesta localitat, ja que els destinats
aqui, devia ésser 150 i n'enviareu 240,
els quals no poden ésser atesos com re-
quereix el seu estat.

Visqueu molts anys.

Arenys de Munt 10 de Novembre del 1937

L'Alcalde

*d'aquí començat
per la circumstància
expressada detalladament
per aquesta Ordre,*

Tot i les atencions, els refugiats eren el grup més vulnerable. AHMAM

cap a la Colònia Madrilènia, que hem comentat anteriorment, es degueren estendre a tots els refugiats. Ara bé, tant els refugiats com la gent del poble, tingueren ben clar que aquella era una situació transitòria fruit d'unes circumstàncies extraordinàries provocades per la situació de guerra que es patia. La majoria de la gent degué afrontar la situació entre resignada i escèptica. Per damunt dels recels i les crítiques, però, sobresurt l'esforç d'ajudar i la solidaritat cap als refugiats que mostraren, no només les institucions, sinó també la major part de la població.

Entre els refugiats fou habitual la situació d'abatiment emocional i de desesperació, lluny de la seva terra i sovint separats de la pròpia família. Donada la misèria de la seva situació, degueren ser habituals entre ells els robatoris de fruites i verdures i, per fer front als hiverns, glaçats i humits, la crema de mobles, cadires o portes (Ca l'Amar de Sobirans i Can Delàs patiren molts desperfectes), situacions que foren habituals en els pobles que acolliren un volum tan elevat de població refugiada.

La situació de provisionalitat va fer que entre els col·lectius de refugiats i la població local no és plantegés cap relació estable ni un encaix que, malgrat totes les adversitats, s'arribà a produir: la petita Begoña arrelà a Arenys de Munt.

3.2.6 Una nena basca arrelada a Arenys de Munt

Begoña López Salomón va néixer a Sodupe (Biscaia) el dia 18 de novembre de 1925. Va arribar a Arenys de Munt, amb la seva mare i les seves germanes, el mes de desembre de 1937. Begoña havia acabat de fer els 12 anys i, petita com era, decidí quedar-se en el poble d'acollida. Avui ja es besàvia i se sent contenta d'haver pres aquella decisió.

Begoña manté un record força clar d'aquells moments, molts noms s'han esborrat, però les emocions i els sentiments continuen ben vius després de tants anys. Begoña era la petita de tretze germans. El pare, rellotger, es trobava a Valladolid en el moment de la sublevació militar i ja no pogué reunir-se amb els seus. A començament de juny de 1937, quan Bilbao era a punt de caure en mans de les tropes franquistes, la mare, juntament amb les filles que no eren casades, decidiren fugir de casa i emprendre el camí dolorós de l'exili. Hi havia raons per fer-ho: la manca de queviures era total, les operacions militars eren constants i, sobretot, hi havia la por als bombardeigs, terribles i cruels, l'objectiu dels quals era molt clarament massacrar i terroritzar la població civil (Guernica havia estat arrasada el 26 d'abril de 1937). Begoña ens explica el periple que s'iniciava per a ella i la seva família. Primer van

Begoña, amb 14 anys, ja instal·lada a Arenys de Munt, en una visita a Barcelona

traslladar-se, amb tren, fins a Santander, com van fer uns 100.000 bascos que fugien dels feixistes. Va ser una estada breu, uns dos mesos, ja que a mitjan agost, davant de la probable caiguda de Santander (ocupada el 26 d'agost), es traslladaren a Astúries, a la població de Rivadesella. L'estada, amb l'avanç ràpid dels franquistes, també fou curta i, a principi d'octubre, foren embarcades en un vaixell de càrrega que les transportà a la costa francesa. Begoña ho passà malament dalt del vaixell, amb un mareig que es pensà que no l'abandonaria mai més i una travessia que, si en condicions normals es realitzava en unes hores, es perllongà durant vuit dies. En territori francès, Begoña recorda paisatges idíl·lics, amb llac i castell i un breu allotjament en un convent a Meaux. El sojorn a França, però, fou breu atès que el govern francès, ja a final de setembre de 1937, havia ordenat la urgent repatriació dels refugiats a càrrec de l'Estat.

El mes de desembre de 1937, després de travessar la frontera espanyola, i d'efectuar una breu estada a Barcelona, la família de la Begoña, amb el grup de bascos refugiats, fou portada a Arenys

de Munt. Van ser instal·lats a les Escoles Velles. El local no reunia les condicions adequades per mantenir el grup de bascos que s'hi allotjaven; aquest fet, juntament amb l'escassetat de queviures que es patia a Arenys de Munt, provocà una certa tibantor entre els refugiats i la població.

Poc després de ser a Arenys de Munt, Begoña, a requeriment dels masovers de Can Xicoi, començà a ajudar-los en les feines de la casa i del camp. Ella s'hi sentia acollida i ben tractada fins al punt que, quan el grup de refugiats bascos, després d'uns deu mesos d'estada al poble, fou presionat pel consistori per tal que es traslladés a Sitges, Begoña decidí que no, que ja en tenia prou d'anar amunt i avall pel món i que es quedava a Arenys de Munt.

Acabada la guerra, la mare i les germanes van tornar a Sodupe, on es va tornar a reunir tota la família, excepte dos germans caiguts al front i la petita, la Begoña, que decidí romandre a Arenys de Munt. El contacte entre la família basco-catalana de la Begoña i els parents del País Basc fou constant i ha perdurat fins avui.

4. Unes reflexions finals

La història viu entre nosaltres i forma part del paisatge habitual de la nostra existència. Ja sigui en un edifici del segle XVII, en el nom d'un carrer, en una placa commemorativa, en una persona, en un topònim, en una tradició, en unes restes arqueològiques, en un paisatge determinat..., la història ha deixat la seva petjada. Tots aquests testimonis del passat formen part del nostre patrimoni col·lectiu, que hem de conèixer i respectar perquè constitueixen la matèria primera de la nostra personalitat col·lectiva. D'altra banda, només el coneixement del passat ens permetrà comprendre el nostre present amb unes mires més amples i amb respecte per tot el que ens envolta.

L'amnèsia que ens imposà un règim totalitari sobre el nostre passat i sobre episodis concrets de la nostra història, com el de la República i de la guerra, fet de violència i de solidaritat, s'està esvaint poc a poc; noves aportacions ens fan conèixer aspectes desconeguts i plenament enriquidors del nostre bagatge històric. Recuperar-los i assumir-los serà una labor llarga i que passarà a les generacions que vindran després de nosaltres. L'estada de nombrosos refugiats de guerra a Arenys de Munt, tot i ser un episodi provisional i breu, desfermà una forta solidaritat. Aquesta fou una més, i no pas la menys important, de les aportacions de Catalunya a la lluita contra el feixisme. Noms com Mas Dorca, Can Delàs, Villa Josefa..., quedaran associats a l'esforç d'ajut cap als refugiats.

Conèixer el nostre passat, recuperar la memòria col·lectiva, és la millor manera d'encarar el nostre futur.

Notes

- (1) Francesc Bonamusa al Pròleg de Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. 1936-1939, de Joan Serrallonga. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg. 15.
- (2) Joan Serrallonga i Urquidi. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra, 1936-1939. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg. 114.
- (3) Joan Serrallonga i Urquidi. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra, 1936-1939. Barcelona: Editorial Base, 2004.
- (4) Joan Serrallonga i Urquidi. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra, 1936-1939. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg. 36.
- (5) Gregorio Arrien i Iñaki Goiozana. El primer exili dels bascos. Catalunya 1936-1939. Barcelona: Fundació Ramon Trias Fargas, Fundación Sabino Arana, 2001. Pàgs. 793 a 798.
- (6) Margarida Colomer. La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- (7) Ibidem
- (8) Arxiu Nacional de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Departament de Finances. Negociat de Finances Municipals. Caixes 176 i 179.
- (9) Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar. Llibre d'Actes núm. 40. Fol. 48 vº.
- (10) Jacint Arxer. La Guerra Civil a Arenys de Mar. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- (11) Joan Serrallonga. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg. 46.
- (12) Joan Serrallonga. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg. 168.
- (13) Jordi Amat i Teixidó. Premià de Mar, 1931-1945. República, Guerra Civil i primer franquisme. Premià de Mar: El Clavell, 2001.
- (14) Joan Serrallonga. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg. 197.
- (15) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Llibre d'Actes dels plens de l'ajuntament. Núm. 17. Fol. 66 vº.
- (16) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Llibres d'Actes dels plens de l'ajuntament. Núm. 17. Fols. 80 i 81.
- (17) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Llibres d'Actes dels plens de l'ajuntament. Núm. 17. Fols. 76 vº.
- (18) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Correspondència. Beneficència, 1937.
- (19) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Comptes. 1937, 1938 i 1939.
- (20) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Beneficència. Refugiats.
- (21) Testimoni de Mercè Casals Brecha.
- (22) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Llibres d'Actes dels plens de l'ajuntament. Núm. 17. Fol. 87.
- (23) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Comptes. Volum IX. 3r trimestre de 1937.

(24) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Llibres d'Actes dels plens de l'ajuntament. Llibre número 18. Sessions del 24 de juliol i del 4 de setembre de 1938.

(25) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Llibres d'Actes dels plens de l'ajuntament. Llibre número 18. Fol. 75vº.

(26) Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hemeroteca. Euzkadi en Catalunya. 5 d'agost de 1938.

(27) Gregorio Arrien i Iñaki Goigana, El primer exili dels bascos. Catalunya 1936-1939. Barcelona: Fundació Sabino Arana, Fundació Ramon Trias Fargas, 2001. Pàg. 50.

(28) Ídem. Pàg. 405.

(29) Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hemeroteca. Euzkadi en Catalunya. 9 de julio de 1938.

(30) Ídem.

(31) Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hemeroteca. Euzkadi en Catalunya. 5 d'agost de 1938.

La Vanguardia. Viernes, 5 de agosto de 1938.

(32) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Llibres d'Actes dels plens de l'ajuntament. Número 18. Fols. 64vº a 66.

(33) Joan Serrallonga. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg 253.

(34) Miquel Calafell, en el seu escrit de juliol de 1938, s'oposava a la tramesa a Arenys de Munt de 100 nous refugiats. L'alcalde argumentava que el poble estava saturat de refugiats i militars i que a les Colònies de Torrentbò hi havia uns 600 infants. Aquesta quantitat és clarament excessiva i caldria rebaixar-la fins a la meitat amb les dades que tenim. Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Correspondència. Alcaldia. 1938.

(35) Joan Serrallonga. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. Barcelona: Editorial Base, 2004. Pàg 46.

(36) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Correspondència. Alcaldia. 1938.

(37) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Comptes. 1938

(38) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Pressupostos. 1936

(39) Mas, Xavier. Guerra, Revolució i Contrarevolució a Canet de Mar (1936-1943). Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2002

(40) Vegeu l'apartat 3.2.2 La Colònia madrilenya. Desembre de 1936

(41) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Correspondència. Beneficència, 1937.

(42) Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt. Correspondència. Beneficència, 1937.

5. Annexos

5.1 La labor cultural del Gobierno de Euzkadi

Los periodistas extranjeros en la Colonia Escolar de Mas Dorca

El Gobierno de Euzkadi cuida, a través de su Departamento de Justicia y Cultura, de aminorar a los niños los dolores que la guerra y los que la metralla fascista ocasiona sobre todos. Para ello tiene un vasto programa cultural que ya se está realizando en parte, trazado por el jefe de los Servicios de Justicia y Cultura don León de Urriza. Parte de este sistema es la Colonia Mas Dorca, donde reciben instrucción y asistencia cuarenta niños, muchos de los cuales perdieron sus padres en la guerra. La educación corre a cargo del maestro don José Etxaniz y de la profesora licenciada en Filosofía y Letras, Josefina Imaz. Ayudan y completan la labor personal administrativo.

¿Qué es la Colonia? La Colonia Mas Dorca no es una escuela de plan rígido y de viejo sistema; es un hogar de educación donde se quiere hacer olvidar a los niños el dolor de haber abandonado sus padres, y se los quiere formar cívica, cultural y religiosamente, para que aún lejos de Euzkadi y teniendo en cuenta el retroceso que en su formación han tenido que ocasionar tantas evacuaciones, vivan las características peculiares nuestras, vascas.

Allí, por lo menos no se conoce la falta de alimentación, la vida se desarrolla en un ambiente familiar, presidido por el respeto y la convivencia de los niños hacia el personal y los maestros, siendo un verdadero hogar vasco donde los guardianes han de suplir a los padres, prodigándoles toda clase de atenciones que los distraiga de los horrores que padecemos por el fascismo.

Organización interna

Los niños se levantan de siete y media a ocho de la mañana e inmediatamente se dedican a su aseo personal. Las niñas se encargan del arreglo de las camas y limpieza de las habitaciones. Cada una la suya, mientras los chicos preparan la leña para la cocina de *motu propio*.

Desayuno y a la playa, donde permanecen tres horas, entre saltos, baños y lecciones que en sentido alternativo, metodizado y graduado, proporcionan los maestros.

A las dos de la tarde comen, y las niñas preparan con antelación las mesas y vajillas. De dos y media a cuatro, reposo absoluto, dedicándose la última media hora a lectura recreativa. De cuatro a siete, clase al aire libre, con arreglo al programa de enseñanza correspondiente. De siete a ocho y media, paseo por la montaña, acompañado de narraciones típicas de nuestra tierra, de cantos populares, todo ello en euskera; a las ocho y media cena y después de un pequeño esparcimiento, los niños se retiran a sus habitaciones donde, siguiendo las indicaciones de sus padres en cada caso, practican con devoción, por grupos, sus oraciones tradicionales.

Este es brevemente en lo que emplean el tiempo los gastetxus de Mas Dorca, que ocupan una bella finca con vistas al mar y a la montaña, que si fuese de otra arquitectura nos creeríamos trasladados a un Mundaka. Los dormitorios de las niñas estan en compartimientos distintos que lo niños, y la educación a ambos es la correspondiente a cada sexo.

Programa de enseñanza

Las actuales circunstancias no son las mejores para intensificar la enseñanza, por las condiciones espirituales en que está el niño pero, no obstante, la capacidad y bondad de los maestros suple a todo, y los gastetxus se apropian de conocimientos casi sin quererlo. Los profesores emplean el método analítico a viva voz, y aprovechan cualquier medio de la Naturaleza para enseñar sobre el terreno. El sistema educativo es corregir aconsejando y el método de expresión, el bilingüismo.

La Colonia, teniendo en cuenta el grado intelectual de cada gastetxu, está dividido en dos secciones: mayor y menor. En la última, la maestra inicia a los niños en la lectura, escritura, conocimientos de aritmética, geometría, dibujo y geografía, con profusión de trabajos prácticos y manuales y variedad de lecciones de cosas.

La sección mayor, bajo la dirección del maestro, según los días, ocupan el tiempo en teorías de la aritmética, ejercicios y problemas, dictado, física y química, geografía, moral, gimnasia...

Cada niño cultiva su pequeño huerto que, como centro de interés, sirve además para proporcionar una educación agrícola *ad hoc*.

Esta es en resumen la vida que los gastetxus hacen en la Colonia, de la que un día saldrán honrados, expertos, cultos y dignos de Euzkadi.

Los periodistas en la Colonia

Acompañados del jefe de los Servicios de Cultura, señor Urriza, acudieron a la Colonia numerosos periodistas extranjeros, entre los que saludamos Herbert Kell, corresponsal de «National Zeitung» y de Basilea. También vimos a las autoridades del P.N.V.

Los periodistas recorrieron todas las dependencias, de las que hicieron elogiosos cumplidos y los niños les obsequiaron con varias exhibiciones de danzas y cantos raciales.

Los periodistas se interesaron por el funcionamiento de la Colonia y prometieron llevar la verdad a través de sus respectivos órganos a los distintos países, para que éstos faciliten medios que complementen con otros centros semejantes la labor que el Gobierno tiene en cartera.

Los niños y la guerra

Los periodistas tenían gran interés en conocer lo que los niños pensaban en torno a la triste contienda que nos envuelve a todos.

Un señor, alto y rubio, fuerte, en castellano no muy correcto, se dirige a un niño, rubio también, de tres años y medio, un angelote, que perdió su madre en la lucha y que hoy vive gracias a la protección y al cariño del Gobierno de Euzkadi. Le pregunta qué piensa sobre la guerra, y el pequeño responde:

- Sólo quiero volver a Euzakadi con los *gudaris* y con la paz para besar a mi *amatxu*.

El infante no sabe que su madre falleció a consecuencia de un bombardeo de los facciosos.

Impresión de la colonia

El jefe de los Servicios de Cultura explica a los visitantes cuánto se podría realizar con el apoyo de sus respectivos órganos de expresión. El señor Urriza dice a uno de ellos:

- Con medios podríamos realizar y organizar una cosa mejor.

Mr. Herbert Kell le ataja:

- Mejor, no; igual, sí, ya que es difícil superarlo.

La anécdota es rigurosamente exacta. Los periodistas marcharon encantados de la organización y de las atenciones, y el pueblo tiene la satisfacción de que su Gobierno se preocupa por los hombres del mañana: por sus hijos.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hemeroteca. Euzkadi en Cataluña. 9 de Julio de 1938.

5.2 En Mas Dorca

El Presidente de Catalunya y el Consejero señor Leizaola visitan a los niños vascos

Un recibimiento y una despedida emocionante. Los «umetxus» se hallan muy bien atendidos

A raíz de instalarse en Mas Dorca (Torrentbó) la Colonia infantil para niños vascos costeada por una agrupación patriótica de catalanes de América, S. E. el Presidente de Catalunya había manifestado vivos deseos de asistir a tan hermoso acto. Pero sus muchísimas ocupaciones les privaron de ello y delegó su alta representación en el Consejero de Gobernación y Asistencia Social don Antonio Maria Sbert.

Pero don Luis Companys que siente vivo afecto por Euzkadi, no había desistido de efectuar una visita a aquella hermosa institución, lo que le había de permitir conocer las condiciones en que se hallan nuestros pequeños compatriotas allí acogidos y apreciar el valor de esta obra de confraternidad llevada a cabo por los catalanes de América. Y para satisfacer tan justo deseo, se fijó la fecha de ayer.

Llegada del Consejero de Justicia y Cultura

Poco después de mediodía, llegó a la Colonia el Consejero de Justicia y de Cultura del Gobierno de Euzkadi don Jesús Maria de Leizaola, con el jefe de Servicios de dicho departamento en Catalunya, don León de Urriza.

«Mutikos» y «neskatillas» recibieron complacidos la visita, interpretando varias canciones euzkéricas y al final de ellas «Euzko-Abendaren Ereserkija».

Don Jesús Maria de Leizaola fue interrogando, uno por uno, a todos los niños, interesándose por sus nombres, la localidad en que habían nacido o en la que vivían antes de producirse el alzamiento militar y por los familiares de cada uno de ellos. Conversó un buen rato en nuestra lengua vernácula.

S. E. en Mas Dorca

A las dos y cuarto de la tarde llegó el Presidente de la Generalitat. Le acompañaba el comisario de Propaganda don Jaime Miravittles; el jefe de la Escolta presidencial comandante señor Escofet; el jefe del Gabinete de Prensa de la Presidencia don Antonio Vilà Bisa; el doctor Riera y Puntí, y don Doménec Latorre en representación de los catalanes de América, y otras personalidades.

Fueron recibidos por el Consejero de Justicia y Cultura don Jesús Maria de Leizaola, el jefe de Servicios del departamento en Cataluña, don León de Urriza, y director y personal de la Colonia.

Al descender del auto S. E. fue saludado con una prolongada ovación y los «umetxus» interpretaron «Els segadors». El Presidente de Catalunya estaba vivamente emocionado por tan afectuoso recibimiento.

Seguidamente el niño Julián de Barea y la niña Alicia Cuevas, ambos de familias residentes en Bilbao, pronunciaron unas palabras de gratitud hacia Cataluña por la acogida que se les dispensaba en la Colonia, y de saludo para la representación más alta del pueblo catalán. La niña terminó con unas frases dichas en lengua catalana.

Se dieron «viscas» a Catalunya y «goras» a Euzkadi y se interpretó «Euzko-Abendearen Ereserkija».

El doctor Riera y Puntí, en representación de los catalanes de América pronunció un breve y emocionante discurso. Dijo que sus compatriotas ponían la Colonia a disposición del Gobierno de la Generalitat como organismo rector de la vida en Cataluña. Hizo después unas atinadas consideraciones tendientes a demostrar como la obra realizada tenía un sentido de catalanidad y de universalidad; ocupóse del rasgo de los vascos de Chile en favor de los evacuados de Lérida y de la gestión de un grupo de catalanes residentes en Colombia.

Terminó afirmando que de la fecha de la visita de S. E. el Presidente de Catalunya a la Colonia Escolar quedaría un gratísimo e inolvidable recuerdo.

El Presidente de l'«Agrupació dels Catalans d'Amèrica» fue muy aplaudido.

Seguidamente S. E. y las demás personalidades efectuaron una detenida visita a todas las dependencias de la Colonia, pudiendo apreciar su excelente funcionamiento por lo que expresaron su satisfacción.

Hay que destacar la labor que realiza don José de Etxaniz y la administradora doña Victoria Méndez Vigo.

Por nuestra parte podemos añadir que en nuestra breve estancia en aquel encantador paraje hemos podido obtener vivos testimonios de la estimación en que son tenidos nuestros pequeños compatriotas por su conducta ejemplar.

En la central de Torrentbó

A continuación efectuóse una visita a otra Colonia Escolar situada a corta distancia del Mas Dorca, en la que se hallan acogidos 250 niñas y niños, la casi totalidad de los cuales son de Asturias.

También en ella se pudo apreciar un orden perfecto, una instalación muy adecuada y un vivo deseo de todo el personal en llenar sus funciones animados del mejor deseo. En uno de los salones de la hermosa finca sirvieron el almuerzo.

S. E. el Presidente de Catalunya, el Consejero de Justicia y Cultura del Gobierno de Euzkadi y demás personalidades fueron objeto de una afectuosa despedida.

En Cardedeu

S. E. el Presidente de Catalunya giró también otra visita a la Colonia instalada en «Mas Villalba» de Cardedeu, sostenida por los catalanes ausentes de la patria y que dirigen don Angel Sanz Etxebarria y su esposa doña Pilar Martínez de Sanz.

El Director pronunció unas frases de saludo a las que contestó S. E.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hemeroteca. Euzkadi en Catalunya. 5 d'agost de 1938.

5.3 Los españoles de América

COLONIAS ESCOLARES

Visitas del señor Companys

(...) Desde el «Mas Villalba» el Presidente se trasladó a Torrentbó en donde visitó, en primer lugar, la Colonia de Niños Vascos que funciona allí bajo el patronato del «Casal Català» de Buenos Aires y dirigido por don Miguel Echevarría. Allí lo esperaban los señores José María Leizaola, Consejero de Justicia y Cultura del Gobierno de Euzkadi, y don León de Urritza, jefe de los servicios del Departamento de Justicia del referido Gobierno. Los niños recibieron el señor Companys entonando las estrofas de «Els Segadors»; sucesivamente un niño y una niña pronunciaron unas palabras de bienvenida y a continuación el Presidente fue despedido con las notas del «Guernikako Arbola» interpretado por todos los asilados.

El señor Companys visitó después las restantes dependencias de «Asistencia Infantil» que se encuentran magníficamente instaladas en cinco distintos edificios de Torrentbó.

Son muchas más las Colonias patrocinadas por núcleos catalanes de Argentina, Méjico, Cuba, etc. No obstante ayer, el Presidente de la Generalitat al inaugurar las de «Mas Villalba» y visitar las de Torrentbó, quiso demostrar cómo agradece Catalunya el esfuerzo que realizan sus hijos ausentes y de qué manera complace a la Generalidad la solidaridad activa de los catalanes del Nuevo Mundo.

El señor Companys después de haber visitado la colonia de niños asturianos que sostienen los australianos, emprendió después de comer, su regreso a Barcelona, no sin felicitar antes a don Jacinto Esteve y a su distinguida esposa doña Mercedes Vilaplana por la solicitud con que atienden, junto con sus abnegados colaboradores, a los niños asilados.

La Vanguardia. Viernes, 5 de agosto de 1938.

5.4 Carta de l'alcalde Miquel Calafell

Consell Municipal d'Arenys de Munt
ILTRE SR.

Amb tot el respecte m'atreveixo a fer a aquest Comissariat d'Ajut als Refugiats les següents manifestacions, pregant-li vulgui tramitar-les en consideració si les creu justes.

Aquesta població d'Arenys de Munt, d'un cens de població d'uns 3000 habitants es troba en l'actualitat amb un augment de població més que considerable per les causes que espresaré, motivant això una sèrie de conflictes en el que es refereix a l'allotjament i aprovisionament de la població.

Les causes de l'augment de població, a més dels refugiats de Guerra que des del principi del moviment es troben aquí, és l'haver-se destinat un edifici per a Camp d'Instrucció Militar assenyalat amb el número 2 i una fàbrica d'aquesta localitat per base de concentració de les forces de carrabiners, havent-hi normalment en aquesta caserna uns 800 individus amb els corresponents caps, la majoria d'ells d'estat casat, amb els seus familiars, el que ha fet necessari l'ocupació de la totalitat dels edificis i les habitacions de les cases particulars de la població i l'absorció total dels queviures que produeix el terme municipal.

Per altre part, com ja té coneixement aquest Comissariat, l'ajuntament va cedir totes les terres del veïnat de Torrentbò per la instal·lació d'un colònia d'infants de l'Institut d'Acció Social Escolar de la Generalitat de Catalunya, que compta segurament amb uns 600 infants, essent això com és natural, un altre inconvenient en l'ordre dels racionaments en el que fa referència a verdures i tubèrculs, que suporta amb gust la població, per tractar-se de l'obra tan humanitària com és la protecció dels infants.

Ara bé, aquest ajuntament ha rebut amb data d'avui, un comunicat anunciant la tramesa de 100 refugiats. Com podrà fer-se càrrec aquest Comissariat aquest acolliment en l'actualitat en aquesta població és més que impossible per quant amb l'augment de població abans esmentat, es trobaria sense poder donar-los el més necessari per la seva alimentació i podria reportar alteracions sempre desagradables.

Per tot el que s'exposa, ha de pregar a aqueix Comissariat vulgui estudiar aquesta petició i deixar sense efecte l'envio de refugiats a aquesta població si creu el cas de justícia. Visqui VE molts anys.

Arenys de Munt, 18 de juliol de 1938.

L'alcalde
Miquel Calafell

6. Arxius i bibliografia

Arxiu Comarcal del Maresme. Mataró

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

Arxiu Històric Fidel Fita. Arenys de Mar

Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt

Arxiu Municipal de Sant Vicenç de Montalt

Arxiu Nacional de Catalunya. Sant Cugat del Vallès

Amat, Jordi. Un tomb per la història d'Arenys de Munt. (1931-1948). Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1999.

Amat, Jordi. Premià de Mar. 1931-1945. República, Guerra Civil i primer Franquisme. Premià de Mar: El Clavell, 2001.

Amat, Jordi. República i Guerra Civil a Calella. 1931-1939. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1994.

Arrien, Gregorio i Goigana, Iñaki. El primer exili dels bascos. Catalunya 1936-1939 Barcelona: Fundació Sabino Arana, Fundació Ramon Trias Fargas, 2001.

Arxer, J. i Torres, E. La Guerra Civil a Arenys de Mar. Barcelona: Biblioteca Serra d'Or, 1999.

Barrera, A. «Alguns aspectes de la guerra i la revolució social en el conflicte dels tres anys (1936-1939)». Arennios. Núm. 35. Arenys de Munt, 5 de juliol de 1996.

Barrera, A. i Forn, F. Arenys de Munt 1936-1939. Guerra i revolució. Fulls Arenyencs de Cultura, número 7. Arenys de Munt, 2002.

Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia. Barcelona: Edicions 62, 2006.

Colomer, Margarida. La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

Forn, F. i Diaz, R. Converses amb Josep Maria Soler (Martí Basí). Arenys de Munt: La bóia negra, 5, 1990.

Forn, F. Petita història d'Arenys de Munt. Arenys de Mar: Llibreria El Setciències, 1999.

Mas, Xavier. Guerra, Revolució i Contrarevolució a Canet de Mar (1936-1943). Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 2002.

Massot, J. Tres escriptors davant de la guerra civil. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

Peiró, J. Perill a la reraguarda. Barcelona: Altafulla, 1987.

Rovira i Virgili, A. Els darrers dies de la Catalunya republicana. Barcelona: Proa, 1999.

Rovira i Virgili, A. La guerra que han provocat. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

Serrallonga i Urquidí, Joan. Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. 1936-1939. Barcelona: Editorial Base, 2004.¹

7. Agraïments

- MERCÈ CASALS
- BEGOÑA LÓPEZ
- SERGI BALAGUER
- AGUSTÍ BARRERA

8. Índex

Presentació	5
Introducció	7
1. Els fronts de guerra i els refugiats	11
2. Els refugiats de guerra al Maresme	15
2.1 Evolució del nombre de refugiats	15
2.2 Les Colònies Escolars	17
2.3 Dificultats econòmiques i sanitàries	20
2.4 Relacions amb la població local	22
3. Els refugiats de guerra a Arenys de Munt	25
3.1 La revolució	25
3.2 Refugiats de guerra, militars, carrabiners i nous residents	28
3.2.1 Els nens de la Telefònica. Juliol de 1936	28
3.2.2 La Colònia madrilenya. Desembre de 1936	31
3.2.3 Els refugiats del nord: asturians i bascos. Novembre i desembre de 1937	39
3.2.4 Les Colònies Escolars. 1938	43
3.2.5 Dificultats econòmiques, sanitàries i de relació	53
3.2.6 Una nena basca arrelada a Arenys de Munt	60
4. Unes reflexions finals	63
5. Annexos	67
6. Arxius i bibliografia	75
7. Agraïments	77

Ajuntament d'Arenys de Munt